

A MAGYARORSZÁGI ROMÁNOK HALOTTKULTUSZA

– Nagyné Martyin Emília –

A magyarországi románok halottkultusza az utóbbi évek néhány tudományos kutatásának központi témája lett tekintettel a halállal kapcsolatos, kurióznak tekinthető hiedelemalapú szokások sokszínűségére, változatosságára. A témát feldolgozó néhány tanulmány azonban főként a halotthoz kapcsolódó hiedelmeket és temetkezési szokásokat vázolja fel, figyelmen kívül hagyva mindazokat az adatokat, amelyeket a temetők nyújtanak a kutatás számára.

A születés, keresztelő, lakodalom után az emberi élet fordulóinak utolsó állomása a *halál*, a temetés. A halál a létezés megszűnése, az élőlények visszavonhatatlan megsemmisülését, s ugyanakkor az ismeretlen világba való belépés kezdetét is jelenti. Misztériuma – nem annyira a semmibe való beleolvadás ténye, hanem egy ismeretlen létezési formától való idegenkedés, irtózat – egyszerre nyugtalanító és félelmetes.

A halál utáni élet, a túlvilág titokzatossága különös hiedelmekkel veszi körül a halált, a halottat. A halotthoz kapcsolódó számtalan hiedelem és szokás forrása az élők halott tisztelete és a halottaktól való félelme. E kettős érzés az alapja a halotthoz kapcsolódó szokásoknak, de a félelem szülte a távoltartó, elhárító cselekvéseket is. Az élők számára a halál ténye megmagyarázhatatlan, a halottak kiismerhetetlenek, titokzatosak, félelmetesek, ezért igyekeznek távol tartani magukat tőlük.

Az elhunyt hozzátartozók, rokonok, ismerősök, barátok emlékének rendszeres ápolása minden népnél ismert. A halottakról való megemlékezés szokásai kialakulásának fő oka a holtak élőkre gyakorolt ártó szándékainak megelőzése. A halállal kapcsolatos cselekmények és hiedelmek alapja az az elképzelés, hogy a halál fokozatosan következik be, a halott lelke egy darabig a testben vagy annak közelében tartózkodik, majd a túlvilágba távozik, vagy tovább él a sírban.

A magyarországi románok halottkultuszának néhány maradványa még máig is élénken él a mindennapi gyakorlatban, vagy az emberek emlékezetében. Ilyenek például a halotti tor megtartása, a halott jelképes etetésének szokása, a halotti melléklet és a hazajáró halotról szóló hiedelemtörténetek.

A halál előjelei, haláljósítás

A közelgő halált számos tényező jelzi előre a halott hozzátartozói számára. A halál előjelei igen változatosak. A legkézenfekvőbbek ezek közül a haldokló elváltozásával kapcsolatos jelenségek, melyek tulajdonképpen a halál bekövetkeztének racionális előjelei, ezért ezekre nem kívánok külön kitérni. Ide sorolhatjuk még a halottal kapcsolatos jelenségeket is. Ezek legtipikusabb példája az, hogy ha véletlenül felpattan a halott szeme, valakit hív maga után, valakit magával akar vinni. Ha a halott jobb szeme pattan fel, akkor családtagot, ha pedig a bal, akkor távolabbi hozzátartozót hív maga után. Mindenképpen igyekeztek megakadályozni, hogy a halott egy újabb haláleset okozója lehessen, ezért helyeztek pénzdarabot a szemhéjára, és ezért borították fel az asztalt, miután a halottat kivitték az udvarból.

A halál előjelei közül különös jelentőséget kap bizonyos állatok, madarak hangja, vagy viselkedése. Halált jelent, ha a kutya vonyít, gödröt ás, vagy átugrik a síron. Általánosan ismert előjel a bagoly éneke. A bagoly a bánat, a sötétség, a magány, a melankólia és a halál szimbóluma.¹ A halálmadárnak is nevezett madárral kapcsolatos hit összefüggésben áll a halott lelkének általánosan elterjedt madár alakban való elképzelésével, valamint a halott lelkét a túlvilágra szállító madarak képzetkörével. Egyes adatok szerint a kakas túl gyakori és hosszas éneke is közelgő halált jelez. A néphit szerint meghal a ház valamelyik lakója, ha a tyúk kukorékol. Méhkeréken ismernek egy preventív eljárást, amelyben tulajdonképpen a tyúkot áldozzák fel valamelyik családtag elhalálzásának elkerülése érdekében.² A halált jelentő természeti jelenségek között kell emlitenünk – az állatok viselkedésén kívül – a csillaghullást is. Különböző tárgyakkal kapcsolatos szokatlan jelenségek is a halál bekövetkezését jelenthetik. Ilyen például a bútorok, ajtók pattogása, de halált jelez az is, ha képek, tükrök leesnek a falról, vagy eltörnek az óra rugója.

A halál előjeleként tartanak számon néhány véletlen eseményt is. Ha például valamelyik lány, fésülködéskor egy hajfürtjét nem tűzte fel, az közeli gyászt, valamelyik közeli hozzátartozó elhalálzását jelezte. A csak az egyik lábra felhúzott cipőben való járás az egyik szülő halálát jelentheti. Tilos a földön ülő ember lábán keresztül lépni, mert meghal az anyja. Ha ez mégis megtörténik, ugyanott kell újra visszalépni. Ismer tehát a románság több olyan tiltott cselekményt, amely a halál bekövetkeztét hivatott megakadályozni. Sok mindent elárulnak az elkövetkezendő halálesetekről az álmok is. A halott álomban esőt jelent. A halált jelentő álmok a következők: fogfájás, fog kihúzása vagy kihullása, disznó, romos ház, kibontott haj, sár, szövécs, tapasztás, zavaros vízben való fürdés, vér, piros szín, menyasszonyi ruha.

A halál előjeleinek tárgyalásakor kell megemlítenünk néhány, a bekövetkező halálesetek megtudakolása céljából végzett jósló eljárást. A kakukk hangja jelzi az elhalalozás időpontját. A halál időpontját tudakolják a házi szárnyas kulcsfontjának eltörésével is: akinek a kezében eltörik a V alakú csont ága, az hal meg hamarabb. A település következő halottjának nemét az határozza meg, hogy milyen nemű egyén hagyja el először a temetőt a szertartás után.

A halálesetek megtudakolása céljából végzett jóslások általában jeles napokhoz kötődnek. A magyarországi románok körében a haláljóslás Szent Iván napján, június 24-én történik a sárga virágú tejtolt galajból készített, 20–30 cm átmérőjű koszorú segítségével. Általában az asszonyok és lányok szedték a falu szélén, árokparto-

¹ MNLex 1979. 418; CHEVALIER–GHEERBRANT 1994. 214–215.

² *"Ieste dă cîntă ghina cocosește. Cînd cîntă tare ghină așe ca cocosu, atunce bătrînele ziceu că trabă luată dî la masă și amăsurată pînă la use. O-ntorcem așe pînă ajunje la prag. Dacă pica capu ghinii pã prag, atunce trăbuie, acolo tăiet cu toporu, că și să plătească cu capu ghinii dă moarte. Margă capu ii, nu a altăcu. Ziceu că ie s-o cîntat dă moarte, că nu a bună a cîntat cocosește. Dacă i să tăie capu, ni mureu gazdele. Amu dacă o ajuns pã prag cu picioarele, atunce nu i-o făcut la ghină nimica. Atunce gazdele pățeu uariceva. Însămna moarte."* [Van úgy, hogy kukorékol a tyúk. Amikor úgy énekel, mint a kakas, az öregasszonyok szerint mérni kell vele az asztaltól az ajtóig. Forgattuk, míg a küszöbíg ért. Ha a feje a küszöbre esett, baltával le kellett ott vágni, hogy a tyúk életével váltsuk ki a halált. Menjen az ő feje, ne a másé. Azt mondták ő maga énekelte meg a halálát, mert nem jó jeltől kukorékol. Ha levágták a fejét, nem haltak meg a gazdák. Ha lábával ért a küszöbre, akkor nem bántották a tyúkot. De olyankor történt valami a gazdákkal. Halált jelentett.] (Martyin Tivadarné, Márk Mária, Méhkerék, 1908)

kon növény virágokat, és ők készítették el a család minden tagja részére a koszorúkat is, melyekbe a gonoszúzó eljárásokban gyakran alkalmazott fokhagymát is fontak. Az egyes családtagokat jelképező koszorúkat visszakézből a nádtetős házakra dobták, s akinek a koszorúja leesett, arról azt tartották, hogy hamarosan meg fog halni. A szentiváni koszorú, mint a haláljósító eljárás központi eleme szerepet kap a magyarországi románok halottkultuszában, hiszen sok családban félelmet váltott ki a koszorú jósolta halál, ugyanis hittek a jóslat beteljesülésében. Az emlékezet még megőrizte azt a szokást is, hogy valamikor a sírjelekre, a szerbekkel együtt élő román közösségekben pedig a házak homlokzatára is helyeztek koszorúkat Szent Iván napján.³

A halál beállta, a halott lelke

A néphit szerint a test halála után a lélek egy ideig a holttest közelében tartózkodik, s bár életének egy újabb korszakába lép, övével továbbra is érintkezik. Az a hit, hogy a halott egy darabig érzékeli a körülötte levő dolgokat, számos hiedelem forrása. A lélek testből való eltávozásával kapcsolatosan számos elképzelés született az idők során.⁴ A magyarországi románok elképzelése szerint a lélek lehelet formájában távozik a testből. Általában minden rokon, barát jelen akar lenni, amikor a haldoklóból elszáll a lélek. Nehezen adja ki a lelkét, ha nagyon sajnálják, siratják. A visszasírás következtében a halott még egy-két napig él, az eltávozni készülő testbe visszatér a lélek, ami nem kívánatos, mert a visszanyert élet nem tartós, csak a fájdalmak meghosszabbítását jelenti.⁵

A halott lelke végleges elköltözéséig számos helyen tartózkodhat. A lélek tartózkodási helye lehet a szoba, a ház, a temető, a sírjel, az eresz, a koporsó alatti rész, a ház környéke. Néhol csak a temetőbe való kivitelig, máshol azonban a test elporladásáig tartó időszokról gondolják, hogy a halott a ház körül tartózkodik. A románoknál általában az a hit terjedt el, hogy a halott lelke hat hétig a ház ereszeiben tartózkodik. Hat hétig, a halott emlékére tartott templomi szertartásig („crestata”) ott él hozzátartozói környezetében, ezért ez idő alatt tilos forró vagy lúgos vizet kiönteni, mert ezt a halott issza meg. Ugyanez vonatkozik a halottak húsvétjának ünnepére is, melynek időpontja a húsvéthétfőt követő hétfői nap.

A ház körül tartózkodó lélek képzete az alapja a virrasztás és a halott jelképes etetése szokásának is. A test elporladása, a lélek eltávozása után szűnik meg a gyász is.

³ BENCSIK 1986. 3–12.

⁴ SZENDREY 1946. 34–46; KUNT 1987. 116–121; MARTYIN 1988. 52–53; HOȚOPAN 1995. 116–117; GHINOIU 1999. 212–222.

⁵ „Dacă stau în prejuru mortului ar fi bine și să reștie, și nu plîngă. Și dacă-ș bănuiește și nu plîngă, numa și ceară pă Dumnezeo și-i ajute și treacă. On unti d-a mneu o avut mai mulț prunci. Ș-o vinit doi prunci d-odată la iel. Da amu iel trece. Și ii: tată, tată! Iel s-o dăștis uătii ș-o suspinat. Apoi tăț ne-am pus în jerunț și-l ieiie Dumnezeo, da n-o murit pînă dimineața. Rău s-o chinzuit. Tare greu i-o fost știi ce duh o ieșit din iel. Așe cu săgă re. Dî ce l-or plîns napoi.” [Ha a halott körül állnak jó lenne visszafogni magukat, hogy ne sírjanak. Ha nagyon sajnálják se sírjanak, csak kérjék az Istent, hogy segítsen átlépni. Egyik nagybátyámnak több gyereke volt. Ketten eljöttek hozzám. Ő éppen készült elmenni. De ők: Apám! Apám! Kinyitotta a szemét és sóhajtott. Aztán mindnyájan térdre állva imádkoztunk, hogy vegye el az Isten, de ő csak reggel tudott meghalni. Nagyon nehéz volt neki, tudod milyen lélek szállt ki belőle? Olyan rossz szagú. Amiért visszásírták.] (Száva Tivadarné, Juhász Anna, Méhkerék, 1920)

Néhány elképzelés szerint az olyan halott lelke, aki nem élt teljes életet örökké a földön marad, rontó lényként tevékenykedik, keresi, de nem találja a helyét. Ezzel szemben a rendes körülmények között elhunytak lelke egy idő után az egekbe száll. Azonnal a mennybe kerül azoknak a lelke, akik a nagycsütörtöktől húsvét vasárnapjáig tartó időszakban haláloztak el. Azt tartják ugyanis, hogy a templomok tornyában függő, fakalapáccsal ütött deszka- vagy vaslemezzel, tókéval való kongatás nagycsütörtöktől a feltámadásig tartó időszakában a menny nyitva áll a halottak lelkei előtt.

A halál beálltakor szükséges cselekmények, tennivalók is a test közelében tartózkodó lélek képzetével állnak kapcsolatban. Ilyenkor a legelső tennivaló az ablakok kinyitása, a fényes felületek letakarása és az óra megállítása. Az ablakok, ajtók kinyitásával szabad utat nyitnak az eltávozó léleknek, és miután a halottat kiviszik a házból, becsukják ezeket, hogy ne találjon vissza, ne járjon vissza a lélek. A halottas menet útvonalán bezárják az ajtókat, ablakokat, kapukat, hogy a lélek ne fészkelhesse be magát valahová.

A tükör elfordítása vagy letakarása is a lélek távozását könnyíti meg. A néphit szerint, ha a halott meglátja magát a tükörben, hazajár, és magával visz valakit a túlvilágra a családtagok közül.⁶ Az óra megállítása újabb keletű analógiás szokás. Jelképezheti egyrészt az örökre megállt időt, de tehették azért is, mert a halott körül csendet, nyugalmas környezetet kell biztosítani, de lehet a cselekvés célja egészen egyszerűen a halál beállta pontos időpontjának rögzítése. E két utóbbi szokás – a fényes felületek letakarása és az óra megállítása – még napjainkban is élő hagyomány, annak ellenére, hogy már több mint két évtizede nem a házban ravatalozzák fel az elhunyt családtagot. A szokások eredeti funkcióját ismerik ugyan, de ma már racionális magyarázatot adnak. Tulajdonképpen a halottal kapcsolatos hiedelmek szinte mindegyike a testből kiszálló és rövidebb-hosszabb ideig továbbélő lélek képzetével van összefüggésben.

A halott előkészítése a túlvilági életre

A hiedelem-alapú tevékenységek után a *gyakorlati szükség által létrehívott cselekvésekre* kerül sor, amelyek természetesen *hiedelmeket* is tartalmaznak. Amikor a halál ténye bizonyossá vált, lefoták a halott szemét, kezébe égő gyertyát adtak, hogy világítson a másvilágon. A halottat levetkőztetik, ruháját a kerítés tövébe, járatlan helyre ássák, ágyneműjét pedig összekötözve a padlásra viszik. Amennyiben a halott nem volt súlyos beteg, az ágyneműt a szegényebb sorú halottmosdató asszonynak adták. A halott mosdatását általában idősebb szomszéd vagy ismerős asszony végezte. Közeli rokon csak akkor készítette fel a túlvilági életre a halottat, ha annak még életében ez volt a határozott kívánsága. Annak érdekében, hogy az elhunyt olyan tisztán kerüljön a másvilágra amilyen tiszta volt megkeresztelése idején először hideg vízzel, szappannal lemossák, megtörlik testét, majd ezt követi e fésülés, körömvágás, férfiak esetében a borotválás.

⁶ "Și nu să vadă mortu-n cocotoare, că ziceu că atunci a umbla napoi, uă a duce cu iel pã uarecine din casă."
[Hogy ne lássa magát a halott a tükörben, mert azt mondták, hogy akkor visszajár, vagy elvisz valakit magával a házból.] (Burzuk György, Körösszakál, 1897)

A haláltól való félelem, irtózat, a hozzátartozó elvesztésekor érzett fájdalom, a halál tényének megmagyarázhatatlansága az alapja annak a szokásnak, hogy az elhunyttal érintkezésbe került valamennyi tárgyhoz, dologhoz *tilalmak és előírások* fűződtek. A vizet a halottmosdató tállal, és a *mosdatáshoz* használt tárgyakkal járatlan helyre, leginkább kerítés tövébe, a fésűt pedig az eresz alá ásták. A román szakirodalomban találunk adatokat arra vonatkozóan is, hogy a mosdatáskor használt edényt a halott lábaihoz helyezik, és amikor kiviszik a házból, a küszöbön széttörik, hogy az elhunyt ne szólíthasson el másokat.⁷ Egyes vidékeken a csebet kilenc vízben mossák, hogy ismét használhatóvá tegyék, a fésűt, szappant pedig a folyóvízbe dobják.⁸ A magyarországi románok a halottmosdató eszközöket elásták a kerítés mellé, nehogy a velük érintkezésbe kerülő személyek sárgaságba essenek, ugyanis a néphit szerint minden halottal kapcsolatos dolog sárgaságot okoz. Az így szerzett betegség egyik gyógy módjaként azt említik, hogy a beteggel pálinkába áztatott három szem babot és három tetűt nyelettek le. A halottmosdató vizet egyéb mágikus eljárásokban is alkalmazták.⁹ A magyarországi román közösségek közül Méhkeréken találhatunk még erre vonatkozó adatokat.¹⁰

A *halott öltöztetését* hasonlóan nagy gonddal végezték a már életében gondosan előkészített ruhaneműekkel. A váratlanul elhalálozott fiatalokat a legszebb ünneplő ruhájukba, a lányokat gyakorta menyasszonyi ruhába öltöztették. A románok temetési szokásairól szólva Moldován Gergely megemlíti, hogy a hajadonok halotti ingét görcs nélküli cérnával varrják, nehogy a hátramaradott udvarlók ne tudjanak megnősülni, a halott csecsemők ingét pedig elől végig meghasítják, hogy angyalokká válva könnyebben repülhessenek.¹¹

A halott öltöztetésekor az első teendő az áll felkötése és a száj letakarása. Szigorúan megtartott, ma is élő hagyomány, hogy a halottnak minden kötelék nélkül kell a túlvilágra távoznia, ezért minden köteléket – asszonyoknál még a kendőt is – ki kell oldani, mert ellenkező esetben a házastárs nem tud újra házasságot kötni. A halott ruhaneműjét a temetés utáni napon még nem, de azután három napon belül ki kellett mosni, mert a halott addig nem tud békében nyugodni, míg ez meg nem történik. A halott mosdatásakor és öltöztetésekor fontos teendő az elhunyt körmeinek és egy haj-

⁷ BEZSÁN 1985. 423.

⁸ MOLDOVÁN 1913. 185–186.

⁹ MOLDOVÁN 1913. 186.

¹⁰ "Dacă la tare muiere i-o fost uomu rău cu fire, atunci muiere îi dăde și beie la uom din apa cu care s-o spălat tare mort. Așe că și nu știe iel. Dă asta s-o-nblinzî ca mortu." [Ha valamelyik asszonynak mérges férje volt, akkor adott neki inni abból a vízből, amelyikben egy halottat mosdattak. Úgy, hogy ne tudjon róla. Ettől megszelídült, mint a halott.] (Száva Györgyné, Gurzó Julianna, Méhkerék, 1919)

¹¹ MOLDOVÁN 1913. 186.

tincsenek levágása, amiket azután a legkülönbözőbb eljárásokban tudtak felhasználni mágikus célra.¹²

A halottas ágyon történő mosdatás és öltöztetés után a halottat egy lepedőbe burkolva átvitték a „tisztá szobába”, ahol a felravatolozása történt. Először a helyiség jobb oldalán lévő előre előkészített helyre tették le a földre, mert a néphit szerint neki már nincs helye az élők között, átadja magát a földnek. Természetesen ennek a szokásnak van egy másik, racionális magyarázata is, amely szerint a hideg földön hosszabb ideig eláll a holttest, mint a koporsóban.

Halott a ravatalon, halottas ház

Mielőtt a halottat felravatoloznák, az ehhez szükséges tárgyakat (halotti lepedő, szemfedél, stb.) a koporsóba helyezik, és a fedelet rátéve, tömjénnel kifüstölik a tisztátalan, rontó hatalmak eltávolítása céljából. A délvidéki románok levesztikon- vagy fokhagymalével kenik be, csipkerózsaágot és egy sóba mártott hársfaháncsot tesznek a koporsóba a gonosz szellemek elleni védekezésül. A koporsót szénával töltik meg, hogy puha és illatos fekhelye legyen az elhunytnak, néhol mogyorófa vagy egyéb vesszővel mértéket vesznek róla, hogy a koporsó ne legyen hosszabb a testnél, mert a fennmaradó üres hely a túlvilágra hívogatja a hozzátartozókat. Ezt a vesszőt a koporsóban temetik el a halottal, vagy a sírba dobják.¹³

Európa-szerte általános, s néhol még napjainkban is gyakorolt szokás, hogy a halott mellé különböző tárgyakat helyeznek. *Halotti melléklet*ként szerepel minden olyan tárgy, amit a halott a földi életben megszokott, vagy amit a túlvilági élethez szükségesnek gondolnak. Ez a szokás eredetileg a halálon túli életbe vetett hiten (kezdetben az élő holttest, később a továbbélő lélek hitén) alapul. Halotti mellékletként szerepelhetnek használati tárgyak (gazdasági eszköz, ruhadarab, zsebkendő), az elhunyt kedves dolgai (dohányzacskó, imakönyv, pipa, valamelyik korábban elhunyt hozzátartozó fényképe, személyes jellegű tárgyak), a túlvilági életben szükségesnek tartott, a gonosz távoltartását vagy a lélek visszajárását megakadályozni hivatott dolgok. Ez utóbbiak közé sorolhatjuk a halott jobb kezébe tett elmaradhatatlan viaszgyertyát, melynek funkciója, hogy a léleknek világítva mutassa a mennyország felé vezető utat. Pénzzel fogják le a halott szemét, hogy fel ne pattanjon, de a koporsóba tett pénz elsődleges szerepe az, hogy a halott kifizesse vele a vámot. A néphit szerint, amikor a bukott angyalok ördöggé váltak, elhatározták, hogy a földtől a harmadik

¹² "Îi tăieu dîn undi și dîn păr oleacă așe că și nu să vadă. C-oace făceau și nu să ducă norocu cu iel, și rămîie la cii dîn casă. Aște să aruncă pă casă uă pă cotet." [Vágtak a körméből, és a hajából is egy kicsit, hogy ne látszódjon. Azért, hogy ne vigye magával a szerencsét, hogy az a házban maradjon. Ezeket aztán a házra, vagy az ől tetejére dobták.] (Száva Tivadarné, Juhász Anna, Méhkerék, 1920)

"Tăieu undile și olecuță dă păr. Le băgau așe înt-on petec. Dacă uarecine să teme dă mort, uă numa așe să teme, iera așe fricos, apu s-afuma cu părul și cu undile acile. Lua oleacă dîn iele și le arde cu tămîie." [Levágták a körmét és egy kicsit a hajából. Beletették egy rongydarabba. Ha valaki félt a halottól, vagy csak egyszerűen félt, olyan félős volt, megfüstölték azzal a hajjal és körömmel. Meggyújtották tömjénnel.] (Drăgos Illés, Elek, 1911)

"Țineu dîn părul mortului și dîn undile tăiete. Cînd iera că umbla mortu acasă, cu aște și cu tămîie afumau și nu mai vie napoi." [Tartottak a halott levágott körméből és hajából. Ha a halott visszajárt, ezekkel és tömjénnel füstöltek, hogy ne jöjjön többet.] (Szántó Péterné, Bálint Flóra, Kétegyháza, 1898)

¹³ MOLDOVÁN 1913. 197.

égig vámokat állítanak fel, amelyeknél az ördögvámosok a földről felszálló lelkeket megállítják, s bármilyen bűnt felfedeznek, a kárhozatba hurcolják. A vámok nagy folyók, vizek partján, útszéli oszlopoknál vagy nagykapuknál találhatóak, itt lehet alamizsnákkal, étellel vagy pénzzel megvesztegetni az ördögvámosokat.¹⁴ Feltehetőleg ez a hit az alapja a halott jelképes etetése szokásának, s ez magyarázza a pénz meglétét a halotti mellékletek között. A pénz elhelyezésének legáltalánosabban ismert módja az, hogy szilva- vagy ritkábban meggyfa ágból keresztet formálnak, tetején meghasítják, s a hasítékba teszik a pénz, amit a viaszgyertyával együtt a halott jobb kezénél helyeznek el.

A koporsó megfüstölésén kívül a *gonosz távoltartását* szolgálta a koporsó négy oldalára ragasztott és a halott jobb kezéhez helyezett, viaszból készült egyenlő szárú kereszt, a fejéhez tett tömjén és bazsalikom pedig a lélek hazajárását volt hivatott megakadályozni. Gonosztávoltartó szerepe lehet a halott mellé tett köteléknek. Mielőtt ugyanis a koporsó fedelét rátették volna, minden köteléktől megszabadították az elhunytat, hogy szabadon mehessen a másik világba. Arcánál a szemfedélen kereszt alakú nyílást vágtak ki, hogy lássa a túlvilág felé vezető utat.

Az otthonában felravatalozott *halott őrzésének* hagyománya kialakulásának oka a halottól való félelem és a halott tisztelete. Az elhunytat egy percre sem volt szabad magára hagyni, éjjel-nappal égették mellette a gyertyát, hogy legyen része világosságban az örök sötétség állapotá előtt. A halott éjszakai őrzése, a virrasztó tulajdonképpen a parasztság társas összejöveteleinek egyik alkalma is volt. Hangulata nem volt komor, a résztvevők próbálták elvonni a figyelmet a halál szomorú tényéről, s igyekeztek enyhíteni a hozzátartozók fájdalmát.

A nők számára a *virrasztó* halottsiratózással zajlik, melynek a hazai románok körében nagy hagyománya van.¹⁵ Feltétlenül ki kell emelnünk a sirató és a halott utáni sirás (visszasírás) közötti különbséget. Míg az előbbi szinte a legújabb időkig kötelező volt, addig az utóbbit nem tartják szerencsésnek. A néphit szerint ugyanis a sok sirás árt, mert a könnyekből a túlvilágon tó árad, melyben a halott megfullad.¹⁶ A méhkeréki románok elképzelése szerint a sok könny leforrázza a túlvilágon a halottat, csupa seb és hólyag lesz tőle a teste. A túlzott sirás oka lehet a lélek hazajárásának is.

Amíg a halott a ravatalon feküdt tilos volt a halottas házban a tűzgyújtás, a főzés és a mosás. A *tiltott cselekvésekre* az adatközlők azt a teljesen racionális magyarázatot adták, hogy hamarabb megromlik a test a melegben. Külön szerepet kap a halottal kapcsolatos hiedelmekben a halottas házban összesepert szemét. Ezzel kapcsolatos szakirodalmi utalások szerint a szemetet csak a koporsó kivitele után seprte ki egy idegen asszony, aki tevékenységéért keszkenőt és kalácsot kapott ajándékba. A seprés végeztével a szemetet járatlan helyre öntötte, majd kezeit az ablakban lévő csuporban megmosta, nehogy megmerevedjenek.¹⁷ Hasonló adatokat gyűjthetünk a magyarországi románok halottal kapcsolatos hiedelmeit kutatva is. A szemetet összeseprik amíg a halott a szobában van, de nem dobják ki, nehogy ezzel kidobják a szerencsét a házból. Egy kosárban összegyűjtik, az ágy alá teszik, és csak miután a

¹⁴ MOLDOVÁN 1913. 210.

¹⁵ KÁROLY 1980. 7–96.

¹⁶ MOLDOVÁN 1913. 210.

¹⁷ MOLDOVÁN 1913. 205.

temetőből visszaérkeznek, akkor ássák a kerítés mellé, hogy senki bele ne lépjen. Méhkeréken ma már csak néhányan emlékeznek egy koporsó lezárása előtt gyakorolt szokásra, melyben az elhunyt összefonódó keze alatt vetnek át gabonát vagy kukoricát termékenységaráztató céllal.¹⁸

Amikor a halott már készen áll a túlvilági életre, ráteszik a koporsó fedelét, majd lábbal előre kiviszik a házból. Bezárják utána az ajtót, hogy ne vigyen magával senkit a hozzátartozói közül. Magyarcsanádon ennek a szokásnak egy olyan változata él, hogy miután a halottat kiviszik a szobából, a halott legközelebbi hozzátartozója bemegy és leül egy székre. Ezt követően rázárják az ajtót, hogy a halott ne tudja magával vinni. A szobában a székeket és az asztalt felborítják, jelképezve ezzel a zavart, amit az elhunyt a házban maga után hagyott, és megakadályozva ezzel a halott visszajárását.

Temetési szertartás, temetkezési szokások

A temetést általában délután két és hét óra között bonyolítják le, amikor a nap már lemenőben van. Minden temetési eszközhöz (zászlók, gyertyatartók, kereszték) fehér zsebkendőt kötnek. A szertartás résztvevői végső búcsúként megcsókolják a koporsón lévő keresztet, és a koporsóra pénzt tesznek az egyház számára. Állapotos asszonynak tilos volt a keresztet megcsókolnia, nehogy sárgaságos legyen a gyermeke. Ha ez mégis megtörtént, a sárgaságban szenvedő gyermeket úgy gyógyították, hogy viaszból egy kis poharat és egy kis kanalat formáltak. A pohárba szentelt vizet töltöttek, és napfelkelte előtt a viaszkanállal adtak inni a gyermeknek szentelt vizet.

Az udvaron lezajló egyházi szertartás után a rokonok, ismerősök, szomszédok *utolsó útjára* kísérik a halottat. Általában távolabbi rokonok vagy ismerősök viszik ki a halottat az udvarról. Egyes adatok szerint régen a testet fedetlenül vitték a sírhoz.¹⁹ Ezt bizonyítja Béres András is a görögkeleti temetkezési szokásokat vizsgáló tanulmányában. Az erdélyi és a kárpátaljai görögkeletiek még a második világháború idején is így vitték ki a halottat a temetőbe. Ez valószínűleg a templom körüli temetkezés szokásának maradványa, amikor a halottat fedetlenül vitték ki a templomból a templom melletti temetőbe. A szabályok, hagyományok megtartása miatt a későbbiekben is fedetlenül vitték a koporsót, akkor is, amikor a temető már távol esett a templomtól.²⁰ A vizsgált falvakban, napjainkban már erre vonatkozóan semmilyen adatot nem találhatunk.

A temetőbe vezető úton a *temetési menet* meg-megáll, hogy a halott elbúcsúzhasson a környezetétől. Amerre a menet elhalad, az ajtókat, ablakokat bezárják, nehogy a halott lelke – amely még ott tartózkodik valahol a test közelében – valahol

¹⁸ "Dacă o murit zicem gazda cășii, atunci după ce îl dăzleagă, muiere-sa mere și aduce tenti uă grău. Îl bagă în-o haină, și îl împreună pã su brîncă. Îl bagă pãstă brîncă, și-l scoate pã su brîncă. O dată face numa. Așe ca și cum l-ar lega. Apoi duce și dă la galiță. Că norocu și rãmîie acasă, și nu margă cu iel." [Ha meghalt mondjuk a gazda, akkor a felesége hoz kukoricát vagy búzát. Beleteszi egy ruhába és átveti a halott keze alatt. A keze fölött teszi át, és alatta veszi ki. Egyszer csinálja csak. Úgy mintha megkötné. Utána a baromfinak adja. Hogy a szerencse a háznál maradjon, ne menjen vele.] (Száva Tivadarné Juhász Anna, Méhkerék, 1920)

¹⁹ MOLDOVÁN 1913. 203.

²⁰ BÉRES 1973. 354.

megbújhasson. Battonyán a megállásokkor szokásban volt a koporsó alá aprópénzt szórni, hogy a másvilágra költözőnek legyen pénze a vám kifizetéséhez.²¹

A sírt mindig hajnalban kezdik ásni, hogy éjszaka a gonosz bele ne fészkelhesse magát. A szakirodalomban található néhány adatot azzal kapcsolatban, hogy a koporsó belehelyezése előtt a sírgödört igyekeznek megszábadítani minden gonosztól. Egyik változat szerint egy asszony a rokonságból beleugrik a sírba, és egy fehér kendővel háromszor érinti a sír falát, mintha seperni akarná.²² A sírból való gonoszűzés másik változata szerint zöld, vagy télen lombtalan gallyakból seprűt készítenek, s megseprik vele a sír oldalait, hogy simák legyenek. A seprűt azután a sírgödörbe, fejfa felől nézve a bal sarkába, seprűjével felfelé középmagasságban helyezik el, hogy az ördög ne háborgassa a halottat.²³ A felfelé állított seprű, mint gonosztávoltartó eszköz ismert hiedelemem, más mágikus eljárásokban is szerepel, de a sírnak ilyenfajta kiséprésére már nem emlékeznek a hazai román közösségek tagjai.

Lényeges szerepet kap a temetés szertartásában a *pénz*. A számlálatlan aprópénz sírba történő dobálásának célját illetően többféle magyarázatot kaptam. Egyesek szerint a halott így fizeti ki a föld árát, amelybe nyugodni tér, mások szerint azért van erre szükség, hogy az elhunytak legyen pénze a túlvilágon, néhányan pedig úgy gondolják, hogy így fizeti ki a halott a gonoszt.²⁴ A Bánátban a nyitott sír felett hét szegénynek hét krajcárt szoktak adni, hogy a lélek a hét vámon keresztül hatolhasson.²⁵

A temetés szertartásához tartozik a *rögdobás* általánosan ismert szokása. A románok, miközben rököket dobnak a koporsóra, a következőket mondják: "Legyen neki könnyű a föld." Ezt a tevékenységet utolsó keresztényi kötelességnek tartják még ma is, bár eredeti funkciója valószínűleg az volt, hogy végérvényesen a sírba rekessze a halottat, s az ne tudjon onnan visszatérni.

Szintén a sírba kerülnek azok a szalagok is, amelyekkel a templomi lobogókra vagy a zászlókat vivők karjára volt kötve a halottól kapott zsebkendő. A zsebkendőt megtartják, de a szalagokat a sírba dobják. A hozzátartozók általában tépnek egy darabot a szemfedélből ("urzicar"), s ezt később ijedség elleni gyógymódokban alkalmazzák. Ha valaki félős vagy sűrűn álmodik a halottal, ezt a kis darabot elégetik, és ezzel füstölik az illetőt, vagy megtartják emlékebe, hogy szerencsét hozzon.

Itt kell említést tennünk a románok hiedelmeiben ismert hiedelemalacról, a föld kutyakölykéről, („cățalu pămîntului”). Erdélyben elterjedt az a hit, hogy a föld kutyakölyke megugatja a sír új lakóját, ezért a temetést követő napon két-három rokon a sírhoz megy, azt tiszta vízzel leönti, tömjénnel megfüstöli. A síron nagy gyertyát gyújtanak, s ez addig ég, míg tizenötször meghajtják magukat a sír körül, így szelídítik meg a föld kutyakölykét. A szokásban megfigyelhető a víz és a füstölés tisztító, gonoszűző szerepe.²⁶

²¹ HOȚOPAN 1982. 9.

²² MOLDOVÁN 1913. 203.

²³ BÉRES 1973. 356.

²⁴ Purece Petru adatközlése (sz.: Kétegyháza, 1926)

²⁵ MOLDOVÁN 1913. 204.

²⁶ MOLDOVÁN 1913. 197–198; ERETESCU 1976. 129.

A halottak tiszteletének és a *temető védelmének* a biztosítása lehet az alapja annak a hiedelemnek, hogy a temetőből nem szabad semmit sem hazavinni. A hiedelem, a halottak bosszújától való félelem védi a temetők, sírok, sírjelek, növények épségét. Aki mégis hazavisz valamit a temetőből, az a néphit szerint sárgaságos lesz, vagy meghal. A sárgaság megelőzésére a temetésről visszaérkezve mindenki kezet mos a már előre előkészített edényben. Egyes román területeken régen a mosdás mellett még füstölést is végeztek a megtisztulás érdekében.²⁷ A halottnak kijáró tiszteletet tehát nem szabad megsérteni. Elmarad azonban a halottak bosszúja abban az esetben, ha valaki a temetőből rontáshoz vagy annak elhárításához, esetleg gyógyításhoz szükséges dolgokat visz el.

A temetés ceremóniája a temetőben még nem ér véget. Akik a halottat végső útjára elkísérték, részt vesznek a halottas háznál megrendezett halotti toron, melyről részletesebben a halott szimbolikus etetésével kapcsolatos részfejezetben szólnunk.

Hazajáró halott

A halottal kapcsolatos hiedelmeket kutatva, számos memorat formájában előadott *hiedelemtörténetet* gyűjthetünk a lélek hazajárásáról. A hazajáró halott elhunyt ember szelleme, amely kísértet formájában jelenik meg az élők között. Sokszor nagyon nehéz különbséget tenni a hazajáró halott és a kísértet között, ugyanis a kísértet a gonosz valamely megjelenési formája, de mivel a rossz szellem az elhunyt alakját is felöltheti, a két alak sokszor összemosódik az adatközlők tudatában. A legnagyobb különbség köztük, hogy míg a kísértet mindig félelmetes, a hazajáró halott lehet jóindulatú is.

A *hazajáró halotról* szóló történetek alapja a halottól való félelem, a vele kapcsolatban érzett irtózat, iszonyat. Sok olyan eljárás van, melynek célja, hogy az eljárást végző személy félelme megszűnjön. Ezek közül néhányat korábban már említettünk. Aki fél a halottól, az fogja meg annak bal lába nagyujját, utána a hátát verje háromszor a falhoz, s többé nem fog félni. Megszűnik a félelme akkor is, ha megcsókolja a halott talpát. Jó gyógyír a félelem elűzésére a szemfedélből letépett darab is. Az illetőnek vagy mindig magánál kell hordania, vagy kedden és pénteken ezzel kell füstölnie. A halott haját és körmét egy ruhadarabba kötik, és a mestergerendán tartják, ahonnan szükség esetén leveszik, és füstölnek vele. Legjobb módszernek azt említik, hogy a halottat alaposan meg kell nézni, mert az fél tőle a legjobban, aki csak megleste, nem nézte meg jól („cine numa l-o furat, nu s-o uitat bine cătă iel”).

A hazajáró halottal kapcsolatosan néhány tényezőnek különösen figyelmet kell szentelnünk. Fontos a visszajáró lélek problémakörének körüljárásánál a halott megjelenési formája, a visszajárás oka, a lélek hazajárásának megelőzését célzó eljárások és a hazajáró halott ellen való védekezés.

A halottak *több alkalommal megjelenhetnek*, egyszer, háromszor, hat hétig minden áldott nap, egy évig, de olyan halotról is tudnak, aki örökké a föld színén marad, nem tud nyugodni a sírban. A halottak éjjel, általában éjfélkor kísértének, azokon a

---

²⁷ MOLDOVÁN 1913. 204.

helyszíneken jelennek meg, ahol életükben is megfordultak. Általában a házban, az udvarban, a gazdasági épületekben, de gyakori az előfordulásuk a temetőben is.

A halottak *sokféle alakot ölthetnek magukra*. Leggyakrabban testi valóságukban jelennek meg, kedvenc öltözetükben, vagy úgy, ahogy eltemették őket. Megjelenhetnek fény formájában, fehér ló alakjában, fehér lepedőbe burkolva, árnyékként, de lehetnek láthatatlanok is. Kísérhetnek a boszorkányok is az elhunyt képében.

A halott hazajárásának számos oka lehet. A jó szándék vezérli azt a halottat, aki azért tér vissza, hogy folytassa megszokott vagy megkezdett munkáját, vagy azt az elhunyt édesanyát, aki halála után is gondoskodik hátrahagyott gyermekéről, hazajár megszoptatni azt. Visszajárhat azért is, hogy társat szerezzen magának a túlvilági életben, vagy hogy házastársát magával vigye. Arra is vannak adatok, hogy a halott asszony azért tért vissza, hogy megbüntesse, megfélemlítse férjét, amiért az a gyászév letelte előtt újra nősült. Akkor is kísért, ha valamilyen kívánságát nem teljesítették, nem tették mellé a koporsóba kedvenc tárgyát, nem takarítják a sírját, stb. Nem nyugodhat békében az sem, akit túlságosan siratnak. Ha az élő nem akar felejteni, zavarja a halott nyugalmát. Különösen sokat kísért az a halott, aki már életében is kapcsolatban állt a gonosz szellemekkel.

A szájhagyományban élénken élő hazajáró halotról szóló hiedelemtörténetek, és a halottól való félelem magyarázza miért született olyan sok, a hazajárás megelőzését, és a *hazajáró halott ellen való védekezést célzó eljárás*. A román szakirodalom számos ilyen eljárást közöl. Ezek egyike szerint azokat, akikről életükben azt tartották, hogy boszorkányok, hét év múlva kiássák, a szív tájékán vasvillával keresztülzúrnak, majd arccal lefelé temetik vissza. Szintén a visszajárást megakadályozandó, a temetés után negyven napig – amíg a néphit szerint a lélek ott tartózkodik – két-három asszony a sírt vízzel öntözi, és tömjénnel füstöli. Ugyanebből a célból a temetés után megmaradó gyertyadarabot három napon át naplementekor meggyújtják ott, ahol a halott feje volt, és lefekvésig égetik. A Bánátban a halott szájára, szemére, fülébe tömjént, mellére fakeresztet, szentképet esetleg vadrózsaágot tettek. Régen a koponyáját is átszúrták, hogy haza ne járjon.²⁸ Egy másik eljárás szerint a halott szájába fokhagymát tesznek, és arccal lefelé temetik. A fokhagyma sok más gonosztávoltartó és gonoszűző eljárásban is szerepet kap. Bekenik vele az ajtókat, ablakokat, sőt sokszor önmagukat is az emberek, hogy a hazajáró halott ne árthasson nekik. A hazajárást hivatott megakadályozni a koporsó vagy a sír füstölése, a virrasztás és a halott jelképes etetésének szokása is. Mint már korábban említettem ezért takarták le a tükröket, borították fel a székeket, csukták be az ajtókat a halott kivitele után. A bazsalikom és a tömjén is e célból került a koporsóba, s rögöt is azért dobtak a hozzátartozók a sírba, hogy elrekszék az elhunytat. Az anyának feltétlenül meg kellett siratnia elhunyt gyermekét, mert ellenkező esetben vissza fog járni. A halott házból való kivitele után a pap megszenteli a házat. E vallási szokás is a lélek hazajárásának megakadályozását szolgálja.

---

²⁸ MOLDOVÁN 1913. 188.

A hazajáró halottal kapcsolatosan a román közösségekben sikerült olyan hiedelemtörténeteket gyűjteni, amelyeket az adatközlők saját élményeikként adtak elő, rendkívül színesen, élményszerűen.²⁹

²⁹ “O vinit acasă muere me ce moartă. Nu m-am visat, u-am văzut. Tă firziu am vinit acasă că nu m-o plăcut sîngur, am gîndit tã și mai șed, și treacă păstă mine noapte. Am dăștis io ușe la ocol, ș-am șî întis-o. Ș-am vinit îlontru, și acole m-o pãrut cã-i cineva pã lada ciie dîn tîrnaș. Vin îlontru și mă pun aci pã pat. Am aprins teveu. Și păstă teve am o cocotoare. Și în cocotoare am văzut că ș-o băgat capu la fereasta dî la ușe. În cocotoare tumna sã vede ușe, dacã șez pã pat. S-o uitat numa, n-o zîs nimică, cã n-o putut vorovi nici cînd o murit. Da ie o fost. Încã înainte d-ace am întãmîiet io, da tã o vinit. Numa dã trii uãri o putut vini. A doaua uoarã l-o văzut pruncu muierii asta a me ce noauã. O vinit pruncu la mneazã noapte, o stat în ușe aci la noi. Ș-o mãrs și l-o petrecut pînã acasă. U-o văzut pruncu bine, c-o fost lunã plinã. U-o văzut cã mere tã dupã iel. Iel așe s-o spãriet, cã n-o putut nici bineașã și deie la muere, numa tãt o dat cu pumnu-n fereastă, da n-o putut grãi. A trie uarã așe o fost cã io am vinit ș-atunce firziu. Tã m-am dus uarinde, cã nu m-o plăcut sîngur. La opt, la noauã ceasuri vin io acasă. Da le-am întis bine ușile, și pã asta la tãrnaș. Și pînã dăștig io ușe dî la sobã, iacãtã c-o vãd io pã ie aci. Numa pîntrã picioare pî la mine o putut vini, cã numa u-am văzut îlontru. Apu nime nu mã crede, pedig așe o fost. Ie o fost. Încã nici nu i-o fost cîrpãn cap. O fost dăzvãlitã, cã așe u-am pus și în copîrșeu. Șasã sãptãmîni o fost aici, i-o fost sufletu la strașinã. Apu cînd am aprins viloaniu, numa vãd cã fuje cineva. O șezut aci, numa dãloc a perit, cînd am aprins viloaniu. Aște or fost a mele șasã sãptãmîni. Muere me cînd o vinit acasă moartã, nime nu u-o văzut, numa io. Cînd u-o văzut pruncu muierii iastãlaltã, acie dîrt ace o putut fi, cã o gîndit cã-s io. Pã mine m-o așteptat. Am tãmîiet și-n tãrnaș, și-n sobã și pãtãlocu pã su ferești, și-n pod. Am füstõlit. Și mătura am pus aice la ușe cu spicu-n sus. Da tã n-o ajuns nimica. Apoi am purtat io tãmîie la mine, și nu sã mai apropie dã mine. Am coșit un petec. Și i-am pus cipcã roșie. Ș-am băgat în ie trii fire dã ai, pitã, sare, grîu, o lea dã pãmînt dã la morminte. Ș-am băgat dîn cruce dã lemn așe on dãrab, da trii am fãcut din ie și nu fie cu pãrete. Și n-aibã ie putere. Ș-am băgat acolo în petec, ș-am coșit, și u-am pus din grumaz. Și d-acole-ncolo nimic n-am mai văzut. N-o vinit. Așe o zîs cãtã mine Deorde dî la Tîtihaș: Ilie mneu! Așe sã știi, cã tãt uomu vine acasă. Numa nu iel. Sufletașu lui musai și vie, dã vre dã nu vre, de farba lui, ptele lui tãtã-i p-ace. Nici io n-am crezut asta, pînã n-am pãșit și io.” [Hazajõtt az én halott feleségem. Nem álmot-tam, láttam. Mindig késõn jöttem haza, mert nem szerettem egyedül lenni, gondoltam üllök még, hogy elmúl-jon az éjszaka. Kinyitottam az utcaajtót és be is csuktam. Bejöttem, és úgy tûnt, hogy van valaki a ládán a tornácon. Bejövök és leülök ide az ágyra. Bekapcsoltam a tévét. A tévé fölött van egy tüköröm. A tükörben láttam, hogy bedugta a fejét az ajtó üvegéhez. A tükörben éppen látni lehet az ajtót, ha az ágyon ülsz. Csak nézett, nem szólt semmit, mert nem tudott beszélni akkor sem amikor meghalt. De õ volt. Még elõtte tõmjé-neztem én, de csak eljõtt. Csak háromszor tudott jõnni. Másodjára az új feleségem fia látta. Jött a fiú haza éjszaka, õ meg itt állt nálunk az ajtóban. Ment és hazáig kísérte. Jól látta a fiú, mert telihold volt. Láta, hogy mindig követi. Úgy megjedtt, hogy még köszõnni sem tudott az anyjának, csak verte õköllel az ablakot, de nem tudott szólni. Harmadjára megint késõn jöttem haza. Mindig mentem valahova, nem szerettem egyedül. Olyan nyolc-kilenc órákor jövök én haza. Jól bezártam az ajtókat, a tornácét is. És amikor kinyitom a szobaaj-tót, hát látom, hogy itt van. Csak a lábam között tudott biztos bejõnni, mert csak láttam, hogy bent van. Senki nem hisz nekem, pedig így volt. Ó volt. Még kendõ sem volt a fején. Hajdonfõtt volt, mert úgy tettem a koporsóba. Hat hétig volt itt, az ereszen volt a lelke. Amikor felkapcsoltam a villanyt, csak látom, hogy szalad valami. Itt ült, csal elszaladt amikor felkapcsoltam a villanyt. Ez volt az enyém hat hétig. Hazajõtt a halott feleségem, senki nem látta, csak én. Amikor a másik feleségem fia látta, az azért lehetett, mert azt hitte, hogy én vagyok. Engem várt. Tõmjéneztem a tornácon is, a szobában, mindenhol az ablakok alatt, a padláson. Füstõltem. Még a seprõt is idetettem felfelé állítva. De csak nem ért semmit. Aztán hordtam magammal tõmjé-nt, hogy ne közelítsen többé hozzám. Varrtam egy rongydarabot, tettem neki piros csipkét. Ebbe tettem három gerezd fokhagymát, kenyeret, sõt, búzát és egy kis földet a temetõbõl. És még tettem bele egy darabot egy fakeresztbõl. Három ilyen csináltam, hogy páratlan legyen. Hogy ne legyen neki ereje. Beletettem oda a rongyba, összevarrtam és a nyakamba kötöttem. És attól kezdve már semmit nem láttam. Nem jött többet. Úgy mondta nekem Gyorgye Kétegyházáról: Ilie! Úgy tudd meg, hogy minden halott hazajár. Csak nem õ. Az õ lelkecskéje muszáj, hogy jõjjön, ha akar, ha nem. Én sem hittem ezt, amíg meg nem történt velem.] (Drágos Illés, Elek, 1911)

“Zice cã o umblat on uom acasă la muere. Și așe s-o ndrãgostit ca cum ar trãi. Și ie n-o mai putut, c-o fost pre rece iel. O fost așe ca viu strîgoiu, c-o fost strîgoi. Nu s-o putut scãpa altãcum dã iel muere numa dacã o mãrs la birãu. Or mãrs acolo, l-or dãzgropat afarã, și șide acolo. Da dã vorbit n-o vorbit. L-or prins, l-or legat p-o bitã și l-or pus pã jar. Așe o pomnit inima lui care o fost vie. Cã o fost douã inimi în iel. Și ce vie n-o fost bunã n-

Erőszakos halál, elkárhozott lelkek, tetszhalott

A különös körülmények között elhaltak közé sorolhatjuk a keresztleletlenül meghalt gyermekeket. Általában igyekeztek a gyermeket minél hamarabb megkeresztelni, mert a keresztleletlenül meghaltakból lesznek a „zvîrcolaci” néven ismert hiedelemlé-

o fost a lui, ce o fost a dracului, a strîgoiului. Numa așe s-o putut scăpa muiere dă iel. Că doară patru-cinci luni o umblat acasă. Ș-o făcut tăt iucru, ș-o chefelit caii. Întors-o ie combinetu, spătoiu și ștrimfii. Încă atunci tă n-o fo nimica. Că a lui inima acie o trăit. La cie inimă dintîie ar fi ajunsă, la asta nu, că n-o fost a lui, o fost a strîgoiului care s-o băgat în iel.” [Azt mondják, hogy hazajárt egy férfi a feleségéhez. És úgy szerelmeskedett vele, mintha élne. És az asszony már nem bírta, mert nagyon hideg volt a férfi. Olyan élő volt a boszorkány, a strigoi, mert strigoi volt. Nem tudott tőle megszabadulni másképp az asszony, csak ha elment a bíróhoz. Odamentek, kihantolták, és ő ott ült. Beszélni, nem beszélt. Megfogták, egy rúdra kötötték, és parázsra tették. Hatalmasat pukkant az a szíve, amelyik élt. Mert két szív volt benne. Az élő szív nem volt jó, nem volt az övé, hanem az ördögé, a boszorkányé. Csak így tudott az asszony megszabadulni tőle. Úgy négy-öt hónapig járt haza. Elvégezte a dolgát, kefélt a lovait. Megfordította az asszony a kombinéját, az ingét, a harisnyáját. Csak nem használt. Mert az a szíve élt. Az eredeti szívéhez ez elég lett volna, de ehhez nem, mert nem az övé volt, hanem azé a strigoié, aki beleköltözött.] (Drăgos Illés, Elek, 1911)

“Or vorbit și așe că vine mortu acasă. Zice că o fost o nevastă, care o avut prunc micuț. Și o murit ie. Și u-or îngropat, și o rămas pruncu micuț. Și soacră-sa l-o dăicit. Tă cînta și plînje. Zice că s-o culcat bătrîna. Odată vede că așe stă o lumină pă leagăn. Așe o zare. Zice că ie, mă-sa vine și-i dăde fîță. Și zice că atunci bătrîna s-o sculat ș-o zis că: Brînci străini te leagănă, mama ta te-adapănă. Și zice că atunci ie, mama pruncului o tușit. Zice că dă trîii uări o vinit și bătrîna s-o-nfricat. O zis bătrîna cătă uom, cătă tata pruncului: Nevasta ta vine acasă și-și adapă pruncu. Știi ce și faci? Fă o frigare mare dă fer. Ș-o bagă acolo în mormînt. Și zice că s-o dus iel, și p-îngă cruce o groapă așe o fost, ca și cum ar ieși on moșinoi p-acole. Ș-o băgat frigare ce dă fer acolo și pînă-i lume n-o mai vinit muiere lui la prunc.” [Beszélték azt is, hogy hazajár a halott. Mondták, hogy volt egy asszony, akinek kisgyereke volt. Meghalt az asszony. Eltemették és maradt a gyerek. Az anyósa dajkálta. Mindig énekelt és sírt. Lefeküdt az öregasszony. Egyszer látja, hogy egy fény száll a bölcsőre. Egy halvány fény. Azt mondják az anya járt szoptatni a gyereket. Akkor az öregasszony felkelt és azt mondta: Idegen kezek ringatnak, édesanyád szoptat. És akkor a gyerek anyja köhintett. Háromszor jött, az öregasszony megjieđt. Azt mondja az öregasszony a férfinak, a gyerek apjának: A te feleséged hazajár szoptatni a gyereket. Tudod mit csinálj? Csinálj egy nagy nyársat vasból. És szúrd bele a sírba. Azt mondják elment a férfi és a kereszt mellett egy nagy lyuk volt, mint egy vakondtúrás. Beleszúrta oda a vasnyársat, és soha többé nem jött az asszony a gyerekekhez.] (Szántó Péterné, Bálint Flóra, Kétegyháza, 1898)

“O fost o muiere, i-o murit uomu, apu ziceu că vine noapte acasă. Videu muierile că muiere acie așe iera dă beteagă, uscată. Ziceu că la asta biztos îi vine uomu acasă, adecă mortu. Ziceu cătă ie și-și coate greabăn părăsit. Și-l puie acole lîngă ie noapte cînd s-a culca, și pînă-i lume n-a mai vini. Ziceu că dîrt-ace vine acasă că-i strigoi. Trăbuie și să facă și cu ai. Să unje cu ai, că la strigoi aiu îi pute. Adecă din uomu mort s-o făcut strigoi, și iel o vinit napoi la muiere. Dacă s-o uns cu ai, și ș-o cotat greabăn părăsit, n-o mai vinit, nu s-o apropiat dă ie.” [Volt egy asszony, meghalt a férje, és azt mondták, hogy éjszakánként hazajár. Látták az asszonyok, hogy ez az asszony olyan beteg, sovány. Úgy mondták, hogy ehhez biztos hazajár az ura, vagyis a halott. Azt mondták neki, hogy keressen egy eldobott gerebent. Tegye maga mellé éjszaka, amikor lefekszik, és soha többet nem fog jönni. Azt mondták, azért jár haza, mert strigoi. Be kellett kenje magát fokhagymával is, mert a strigoinak bűdös a fokhagyma. Vagyis a halott emberből strigoi lett, és az jött vissza az asszonyhoz. Ha bekente magát fokhagymával és keresett eldobott gerebent, nem jött többet, nem közelített hozzá.] (Martyin Tivadarné, Márk Mária, Méhkerék, 1908)

“O murit o fătuiță. Dă șapte dă opt ai o fo numa. O muiere o măs la tănîiar la fîntîna vițăilor. Și acolo or fost ruj pîngă tănîiar. Și ie s-o dus la fată, că fata iera acolo culcată su ruji. Și zice cătă ie: Ce-i cu tine Florică, cum dă iești tu sîngură aici? Apu aista-i tudomanu mamii-zice ie. Afta tă plînje, pînă tătătătă m-o rănit. Și io nu m-am putut duce. Cîț or fost aice tăț s-or dus, numa io am rămas. Că tătătătă o putrăzit carne pă mine, atăta o tă plîns mama după mine.” [Meghalt egy kislány. Olyan hét-nyolc éves volt csak. Egy asszony ment a tanyára, a borjúkúthoz. És ott sok fa volt a tanya körül. Ő odament a lányhoz, mert a lány ott feküdt a fák alatt. Azt mondja neki: Mi van veled Flórika, miért vagy te itt egyedül? Ez anyám tudománya – mondja a kislány. Olyan sokat sírt, hogy teljesen kibesedtem. Nem tudtam elmenni. Aki itt volt, mind el tudott menni, csak én maradtam. Teljesen elrohadt rajtam a hús, annyit sírt anyám utánam. (Martyin Tivadarné, Márk Mária, Méhkerék, 1908); NAGYNÉ MARTYIN 1996. 130–131.

nyek, amelyek a holdat eszik. Ha látták, hogy a gyermek életképtelen és már nem volt idő a keresztelésre, a bába az ikonok felé emelve keresztelte meg. A holdfogyatkozást okozó keresztetlennül elhaltak után nem harangoztak, s nem volt helyük a falu temetőjében. Ezeknek általában külön temetőjük volt, de Kétegyházán például az árok partján temették el őket.

Itt kell megemlítenünk a moroi néven ismert lényeket is, melyek lehetnek *nem megfelelő módon eltemetett halottak*,³⁰ vagy elvetélt magzatokból, keresztetlennül elhalt gyermekekből támadt boszorkányok. A néphit szerint az *elhajtott magzat* ördöggé válik, vagy a másvilágon mérges kígyó alakjában az anya testéből táplálkozik.³¹ Méhkeréken az elvetélt és az elhajtott magzatot *táciunenak* nevezik. Ezt egy ruhadarabba tekerve dobozba tették, majd a temetőbe vitték, ahol valamelyik rokonának a sírjába ásták. Szakirodalmi leírások szerint elkárhozottakká válnak az *öngyilkosok* lelkei is, akiket nem temethet el a pap, testük nem a temetőbe, hanem két falunak a határára kerül. Annak, aki ilyen sír mellett haladt el, dobnia kellett egy fadarabot rá, nehogy az ott fekvőnek a természete ráragadjon. Ha a fadarabok felhalmozódtak a síron, a halmazt meggyújtották. Az ilyen elveszett lélek az ördögnek van szánva, és addig kóborol, míg az ördög a pokolba nem tereli.³² A hazánkban élő románok az öngyilkosokról azt tartották, hogy megnyerte őket az ördög („are pã dracu, l-o miruit dracu”), és külön temetőben temették őket.

Az *idegenben meghaltak* lelki üdvéért a románok gyászmise alatt oszlopokat vernek a földbe, és pomanakat (felszeletelt misekenyeret) osztogatnak. Az erdőben vagy határban elhaltakat arra a helyre temetik, ahol megtalálták őket. Ezeknek a sírjára szintén fadarabokat vagy köveket dobnak. Ha valakivel valahol halálos szerencsétlenség történik, a hozzátartozók azt a helyet kereszttel jelölik meg, mert az ilyen helyet tisztátalannak tartja a néphit, s kereszt nélkül továbbra is szerencsétlenséget szülne. Ha valaki idegenben, gyertya nélkül hal meg, azt gonosz szellemek veszik körül, s a másvilágon sem lesz világossága. A temetetlenül maradt emberek lelkei állandóan bolyonganak, míg minden bűntől meg nem tisztulnak.

Az olyan elhunytat, amelyből már tartósan eltávozott, de újra visszatért a lélek, *tetszhalottként* emlegetik a románok. Megnevezésére a magyar kifejezést használják, tekintve, hogy a román megfelelőjét nem ismerik. A *tetszhalottal* kapcsolatos történeteket csak hallomásból ismerik.³³

Az *erőszakos halállal elhunytakra*, elkárhozott lelkekre vonatkozóan kevés adatot találhatunk a magyarországi románságnál. Ennek fő oka talán az, hogy a románok kis közösségekben élnek, így ilyen esetek csak nagyon ritkán, szórványosan fordulhatnak elő.

³⁰ ERETESCU 1976. 130.

³¹ MOLDOVÁN 1913. 205.

³² MOLDOVÁN 1913. 205.

³³ "O ungueroaie m-o spus, cã acolo în satu lor o fost o muiere bãtrînã dã nouãzãci și patru dã ani. Acie zice cã știe lua și rodu dupã pãmînt. Ie nu o avut numa o lea dã pãmînt, da feveascã-te Dumnezo ce bucate o avut. Și zice cã o murit bãtrîna. Zice cã tã roșie o fost la obraz așe moartã. U-or fînut trîi zile, da tãt așe o fost. Atunce uarecine o zis cãtã pruncu-so, cã și baje on cui așe mãroc în foc, sã fie roșu. Și ș-o-mpungã aci, sus la stomac. Atunci s-a trezi dacã nu-i moartã. Da iel n-o vru pruncu, cã tã i-o fo mamã. Ș-o plãtit tare mulț bani la cineva. Și zice cã acela o bãgat cuiu acole, da Dumnezo te feveascã ce fîvlituri o fãcut bãtrîna. Apoi o murit. Așe o fîvlit, cã gîndei cã a duce casa în lãturi. Pinã atunci n-o fo moartã, numa așe tetszhalott." [Egy

Halottak jelképes etetése

A halottnak élő holttestként való felfogásában, vagy a meghalt test továbbélő lélek elképzelésben gyökerezik a *halott etetésének szokása* is, ami nem más, mint az elhunyt étellel való ellátása jelképes formában. A halál utáni élet képzetéből adódik az a hit, hogy a halott nemcsak életében használt tárgyaira tart igényt, hanem az élet továbbviteléhez szükséges dolgokra, így ételre és italra is.

A halotti áldozat kezdeti formája történhet *jelképes formában való etetéssel*. Különösen a római katolikus és a görögkeleti lakosság körében ismert a jelképes etetésnek az a formája, amit *szegények etetésének* neveznek. A község szegényeinek étellel, itallal való ellátása a halott etetésére vezethető vissza, de mindig volt alamizsnálkodó jellege is. A halott élő személlyel való helyettesítésének gondolata kereszténység előtti, és Európán kívüli is sok helyen ismert.

A temetés napján vagy az azt követő napokban gyakorolt szokások közül Moldován Gergely a következőket tartja említésre méltónak a század elején megjelent írásában. A halott hozzátartozói csuporba vizet, rá cipót és gyertyát tesznek az ablakba, hogy éjjelenként a lélek azokkal táplálkozzék. A temető felé vezető úton a temetési menet többször megáll. Ekkor szoktak a családtagok a koporsó felett kalácsot meg pénzt osztogatni a szegények között a halott lelki üdvéért. Bizonyos déli településeken a temetés után néhány napig, 5-7 asszony a sírhoz jár hajnalban, ott elénekelik a Zorile című éneket, a sírra bort és kenyeret tesznek, azt tömjénnel megfüstölik, borral behintik, a kenyeret pedig szegénynek adják alamizsnába.³⁴

A fent említett szokások néhány változatát ma is fellelhetjük a battonyai illetve méhkeréki románok hagyományjaiban. Battonyán a halotti tor („pomana”) végén három pohárba vizet, bort és pálinkát töltek, ezeket az ablakba tették, s melléjük helyeztek egy darab kalácsot is. Reggelre a poharakból elpárolgott valamennyi folyadék, amit a néphit szerint a halott ivott meg, ezért a pohár tartalmát kiöntötték az ablakon, hogy ne szomjazzon a halott.³⁵ Méhkeréken 150-200 kalácsot sütnek a temetés napjára, s mindegyikbe belesütnek egy pénzdarabot is. A tarisznyába helyezett kalácsokat a szomszédasszonyok átadják a koporsó felett, és amikor a halottat az udvarról kiviszik, ezeket a kalácsokat a gyerekek között osztják szét. A gyermekek között szétosztott kalács egyébként fontos eleme a lakodalmi szokásoknak is. Szintén Méhkeréken van szokásban az is, hogy temetés utáni nap a halott legközelebbi hozzátartozói kimennek a sírhoz.

A halottak etetése szokásának fő alkalma a *halotti tor*. A halotti tor az ősök tiszteletére rendezett szertartásos áldozati lakomák maradványa, amelyek a lélekhit s

---

magyar asszony mondta, hogy ott az ő falujukban volt egy kilencvennégy éves öregasszony. Az még a föld termését is el tudta venni. Neki csak egy kis földje volt, de Isten menten micsoda termése volt. És meghalt az öregasszony. Azt mondják olyan pirospozsgás volt az arca holtan is. Három napig tartották, de csak olyan maradt. Akkor valaki azt mondta a fiának, hogy tüzesítsen meg egy nagy szeget. És szúrja bele fent a gyomra tájékán. Akkor felébred, ha nem halott. De a fiú nem akarta, mert csak az anyja volt. Nagyon sok pénzt fizetett valakinek. Az beszúrta oda a szeget, de Isten menten micsoda sikoltozásokat csapott az öregasszony. Aztán meghalt. Úgy sikított, hogy azt hitted szétveti a házat. Addig nem halt meg, csak olyan tetszhalott volt.] (Szántó Péterné, Bálint Flóra, Kétegyháza, 1898)

³⁴ MOLDOVÁN 1913. 204.

³⁵ HOȚOPAN 1982. 9.

az ezzel összefüggő őskultusz és halottkultusz alapján fejlődhetnek ki. A tort a bűnök bocsánatáért, a halottak lelki üdvéért rendezik. Régen a tort temetőben ülték meg. Az étel sírhoz vitelének néhol még ma is gyakorolt szokása a régi torok emlékének maradványa lehet. A temetőben rendezett torozás szokása a szegények, koldusok, gyerekek megvendégelésévé vált.

Az 1980-as évekig a halotti tort a temetést követően a halottas háznál rendezték. Általában pálinkával, kenyérrrel és szalonnával vendégelték meg a tor résztvevőit, bár a jólét megjelenésével egyre gyakrabban készítettek külön erre az alkalomra töltött káposztát. A tor alkalmával az enivalóból és a pálinkából a földre is öntöttek, hogy így a halott számára is juttassanak ezekből.

Az 1960-as években még ismert és gyakorolt volt a *halottak húsvétja* ünnepeinek több szokása. Az egyházi ünnep részeként a temetőben processziót tartottak, imádkoztak a halottakért, és a hozzátartozók a síroknál kaláccsal és pogácsával kínálták meg az odalátogatókat, főleg a gyerekeket. Battonyán sokszor helyeztek a sírokra ételt és italt. A temetőbe való kivonulás halottak húsvétján egyre inkább háttérbe szorult, helyette a templomban tartanak halotti megemlékezést húsvét utáni vasárnap vagy hétfőn.

Itt érdemes még szólnunk egy szintén halottak húsvétján gyakorolt szokásról, amely csak a méhkeréki románok körében ismert, s amelyet az asszonyok gyakoroltak az ünnep reggelén, mivel a férfiak számára ez a nap munkanap volt. Csupán egy-két pohárnoknak nevezett idősebb ember vehetett részt ezen a megemlékezésen, ahol természetesen az ételből és italból a halottak számára is juttattak oly módon, hogy az első falatokat az asztal alá dobták.

A szokás neve is jelzi, hogy halottak húsvétján tojást is festettek az asszonyok, amit ők maguk vittek el az ismerős gyerekeknek megemlékezésül („dă pomană”). Akkor is szükség volt ilyen jellegű adományozásra, ha a halott valamelyik hozzátartozójának álmában a halott vizet, ételt vagy italt kért. Úgy igyekeztek kielégíteni a halottat, hogy gyerekeket, szegényebb embereket kaláccsal, tojással ajándékoztak meg.

A halál beálltakor, a fényes felületek letakarására szolgáló, kimondottan erre a célra, házilag szőtt-varrt törülközők motívumai és az ezeken alkalmazott színek sajátos képet mutatnak. A *tükör letakarására szolgáló, feketével hímzett törülközők*ön egyaránt alkalmazták a szövés és a hímzés díszítésmódját. A növényi ornamensű szőtt díszítményt a subrikált szélmotívumot, a keresztszemes technikával kivarrt madár és kereszt alakzatot harmonikus egységgé olvasztja a fekete szín alkalmazása, valamint a szegélydíszként megjelenő recsecsipke.

A román családokban – különösen a hagyományokhoz erősen ragaszkodó kétegyházi és méhkeréki közösségekben – az elmúlt évtizedekig szokásban volt, hogy a család minden tagjának elkészítette még gyermekkorában az édesanyja a *halotti lepedőt*.³⁶ A díszterítőt a ravatalra helyezték, de egyes közlések szerint szemfedélnek is használhatták. A halottas lepedőket a románoknál kizárólag fehér hím díszíti. Méhkeréken a három szél kendervászonból, stilizált virágmotívumokból álló, csipkével összeillesztett lepedő mindkét keskeny szélét díszítették, egyiket (a jobban látható lábtól való részét) szélesebb motívumokkal. A geometrikus kompozíció kizárólag szög-

³⁶ A halottal kapcsolatos népi textíliákról lásd: NAGYNÉ MARTYIN 2000. 238–239.

letes motívumokból álló szimmetrikus, ismétlődő díszítménysorból áll. A geometrikus motívumok közé épített növényi ornamente is mértanivá, jelzésszerűvé válnak a textílián.

A vagdalással, szádirányban varrt szálszámolásos laposöltéssel, szálszorítással kialakított minta szépségét az adja, hogy a vagdalások elszegéseit kenderszállal, a laposöltéses díszeket pamutfonallal végzik, így a fehér szín és a kender természetes sárgás színének ritmikája adja a hímzés igazi szépségét. A geometrikus mintázatú hímzést egészíti ki a textília széle felé eső részen végigfutó kenderszállal végzett subrikolás, keskeny aszúrcsík, valamint a szegésként szereplő szintén geometrikus mintákból álló, tehát a textília egészével harmonizáló horgolt csipke. A méhkeréki halottas lepedők motívumai textíliánként különböznek, de fő sajátosságaikban azonosságot mutatnak.

A kétegyházi halottas lepedők hasonló kompozíciójúak, szintén a geometrikus minták a jellemzőek, de a vagdalásos-laposöltéses technikát már a lyukhímzéssel kialakított motívumok egészítik ki, tehát a kétegyházi halottas lepedők esetében kerek formákból kialakított geometrikus mintázatról van szó. A textíliák azonosítása során terminológiai ellentmondásokba ütközünk, amelyek feltételezhetően a halottas lepedők funkcióváltozásával, illetőleg a hagyományos temetkezésből való kiszorulásával magyarázhatóak. Ugyanazt a textíliát lepedőnek, ágyterítőnek, szemfedélnek illetőleg halottas lepedőnek egyaránt nevezik a román közösségekben. Ezzel a folyamattal párhuzamosan tulajdonképpen a textília szerkezete is megváltozott, már nemcsak a keskenyebb szélein díszítették dúsabb, illetve szerényebb mintázatokkal, hanem egyforma díszítménnyel látták el a textíliát a teljes területén. A későbbi időszakokban pedig, a halottas lepedők alapanyaga is a gyolcs lett a kendervászon helyett, amelyet szabadrajzú lyukhímzés díszítésekkel láttak már el.

A halottal kapcsolatosan fennmaradt másik tárgyi emlékcsoportot az archív fényképek képezik. A fotográfia jellegzetes típusai között tartjuk számon a *ravatalképeket*. A halál megjelenítése, a koporsóban fekvő, felravatalozott halott megörökítése főként az 1950-es évektől figyelhető meg. A képek tanúsága szerint a nyitott koporsó köré gyülekezett család, hozzátartozók, barátok, ismerősök az elvárt normáknak megfelelő sorrendben, öltözetben, testtartással készülnek utolsó útjára kísérni a halottat. A szereplők térbeli elhelyezkedése, gesztusai, öltözete egyéni és közösségi jelentéstartalmakat hordoz, s ezek által a fényképek közelebb visznek a hagyományos paraszti jelrendszer megismeréséhez. Az elhunyt képi megörökítésének igénye mögött a halott jelenlétének kép általi meghosszabbítása húzódik meg.

A halál motívuma a népköltészeti alkotásokban

A temetés szertartásának elmaradhatatlan részei a *halottsirató*, valamint a *halottbúcsúztató énekek*. A román népköltészeti gyűjteményekben a halottsiratók és a búcsúénekek elnevezésére egyaránt a halottsirató („bocet”) kifejezést alkalmazzák. Száva Tivadar, az első ismert magyarországi román halottbúcsúztató ének szerző, elnevezésében is különbséget tesz a kétféle népköltészeti alkotás között, a búcsúéneket a „halott éneke”-ként (hora mortului) említve. A siratókat és a búcsúénekeket a halál ténye köti össze, funkciójukban és szerkezetükben azonban sok különbözőséget mutatnak. A halottsirató a halál beálltakor azonnal elkezdődik. Az asszonyok a harang-

szóval jelzett hír hallatára a házhoz sietnek, s reggeltől alkonyatig siratják a halottat. Ezzel szemben a halottbúcsúztató énekeket, amelyekben a halott egyes szám első személyben búcsúzik szeretteitől, a kántor adja elő az egyházi szertartás keretében. A halottsiratók egyedi, improvizált énekek, a halottbúcsúztatók előzőleg megírt alkotások. A siratók szövegét az asszonyok a helyszínen alakítják, a halottbúcsúztatók megrendelésre készülnek, alkotójuk általában ismert személy. A siratóénekek dallamvonalala egyéni, a halottbúcsúztatóknak egy vagy két dallam variánsát ismerik a településeken. A siratók strófászerkezet nélküli verses szövegek, a búcsúztatók négyesoros versszakokból állnak.

A *halottsiratás* funkciója, célja, a *siratók* improvizált szövege szoros összefüggésben van a továbbélő lélek képzetkörével. Ennek megfelelően a halottsirató szövegek mindig megszólítással kezdődnek, ezekben mindig csak jót szabad megfogalmazni, el kell nyerni a lélek jóindulatát, hogy ne legyen oka kísérteni. A szövegmotívumok között gyakori az élők és halottak viszonyára, a temetési szertartásra, a halott túlvilági életére, a többi halottal történő találkozásra való utalás. Gyakran előfordul, hogy az elhunytal üzennek korábban meghalt hozzátartozóknak. Jellegzetes eleme a szövegeknek a szomorúság, a fájdalom, a gyász érzésének kifejezése, a halál elátkozása. A szövegeknek sajátos verstani-ritmikai szerkezetük van. Változatos terminológiájuk a nyelvjáráskutatás gazdag tárházát jelentheti.³⁷

A magyarországi román halottsirató-énekekkel kapcsolatosan Károly S. László végzett kutatásokat, aki kutatási eredményeit egy alapvető tanulmányban publikálta. Dolgozatában a körösszegapáti, körösszakáli, kétegyházi, eleki, létavéteszi szövegek értelmezésén, rendszerezésén túl a dallamtípusok elemzését is elvégzi. A dallamok többsége három típusba sorolható: 1./ egy-kádenciás, három sorból építkező, kis terces pentachord hangsorú, 2./ két-kádenciás, két sorból építkező, nagy terces hexachord hangsorú, 3./ két-kádenciás, három sorból építkező, kis terces hexaton, ill. hexachord és pentachord hangsorú dallamok. A siratók kötetlen dallamstrófaból építkeznek, ritmusuk szillabikus giusto, mely parlato rubatoba vagy parlatoba megy át.³⁸

A halottsiratás szokása a legutóbbi időkig eleven hagyománya volt a magyarországi románok folklórjának, csupán az utolsó évtizedben, a halottas házak elterjedése, az otthon történő felravatalozás szokásának megszűnése következtében kezdett visszaszorulni. A siratóénekek dallambeli és szövegbeli rendkívüli gazdagsága, visszatérő és teljesen egyedi, egyéni szövegei, változatos dallamkincse, nyelvi megoldásai külön mélyreható elemzés tárgyai lehetnek.

A *halottbúcsúztató énekek* a román ortodox temetési szertartás fontos elemei. A halott búcsúvételére az egyházi szertartás végén kerül sor, amikor a halottat a régi hagyomány szerint az udvarra, újabban, pedig a halottas ház elé kiviszik. A halottbúcsúztató énekeket napjainkig megőrizték kéziratos formában több településen. A téma kuriózum voltára először Domokos Sámuel figyelt fel, aki összegyűjtötte és rövid bevezetővel, kötet formájában közreadta a méhkeréki származású Száva Tivadar által írt és előadott énekeket.³⁹ Későbbi publikációkból kiderül, hogy Méhkeréken több követője is akadt ennek a hagyománynak Kóra Ilona, Juhász Anna és Pojendán László

³⁷ SIMON OROS 1980. 156–170.

³⁸ KÁROLY 1980. 94.

³⁹ DOMOKOS 1989. 151.

személyében.⁴⁰ Battonyán a Marosán család őrizte meg a Nagy Mihály által írt halott-síratók néhány darabját,⁴¹ Eleken Zsurka Péter írta a halottsíratókat, ismerte ezek dallamának régi stílusú és újabb változatát.⁴² Borza Lucia, Luczai Aurél magyarcsanádi származású, de Kétegyházán tevékenykedő kántor halottsíratóit adja közre tanulmányában.⁴³ Romániai terepmunka során is sikerült kézíratos halottsíratókat gyűjteni az ináncsi illetőségű Susman Péternél.⁴⁴

A halottbúcsúztató énekekben általában a kántor vesz örök búcsút az elhunyt nevében a hozzátartozóktól. A szövegben meghatározott rendben követik egymást a közeli majd távoli rokonoktól, barátoktól, szomszédoktól, munkatársaktól búcsúzó mondatok. Tartalmi szempontból az énekek két részre oszlanak. A bevezető rész általában az élet forgandóságáról, az ember sorsáról elmélkedik, bemutatva a halott életútját is, a második, terjedelmesebb rész pedig a lírai hangvételű, sokszor nagyon meg-rázó búcsúszövegeket tartalmazza.

A szövegek megalkotásakor sok sztereotíp megfogalmazás állt rendelkezésre, hiszen a búcsúénekek írott formában megmaradtak, elterjedtek, alapot szolgáltatva az újabbnál újabb szövegek megfogalmazásának. Az írott változatok mellett a halottbúcsúztatók alapját képezik a Bihar megyében, szájhagyományozás útján terjedő szövegek is. A kántorok, énekesek egymástól örökölték ezeket a szövegeket, s mindig az adott helyzethez adaptálták, a halott életéhez, a hozzátartozókhoz, való kapcsolatához kötve az énekek tartalmát. A verses szövegek írói az általuk ismert tények mellett figyelembe vették a családtagok által elmondott eseményeket, érzéseket, melyeket bele kellett fogalmazniuk a búcsúénekekbe.

A kimondott szó mágikus erejébe vetett hit a paraszti élet szinte minden területén fellelhető. A szómágia azon a hiten alapul, hogy a kimondott szó által kívánt esemény beteljesedik. A különböző célból kimondott varázsserejű szövegek funkciója – attól függően, hogy milyen szokás, mágikus cselekmény keretében és mi célból hangzanak el – lehet negatív és pozitív jellegű.

A negatív, rontó beszédformulák célja az emberre, állatra, közösségre, néha tárgyra vonatkozó rossz esemény, állapot előidézése. Mind a pozitív, mind a negatív céllal kimondott szavak, kifejezések, szövegformulák általában akkor hatékonyak, ha a mágikus cselekvés, szokás minden egyéb elemével – mozdulatok, gesztusok, eszközök használata – együtt alkalmazzák, tehát ezek ritkán állnak önmagukban, részei egy-egy szokásnak, eljárásnak.

A szómágia elvén alapuló rossz kívánása, ezen belül is az *átok és szitkozódás* problémaköre⁴⁵ megjelenik a népköltészet több műfajában, így például a mesékben, balladákban, népdalokban, hiedelemtörténetekben, rigmusokban és a mágikus cselekményekben, a műfajokra jellemző sajátos formákban. Ezek azonban harag, gyűlölet, hirtelen felindulás, bosszúság következtében elhangzanak a közösség mindennapi

⁴⁰ GURZÁU CZEGLÉDI 2000. 200; BUCIN 1995. 123–129.

⁴¹ MARTIN 1988. 29–38.

⁴² A Magyarországi Románok Általános Adattára, Erkel Ferenc Múzeum, 869/95. (Nagyné Martyin Emília gyűjtése)

⁴³ BORZA 1993. 96–113.

⁴⁴ A Magyarországi Románok Kutatóintézete Általános Adattára, (Nagyné Martyin Emília gyűjtése)

⁴⁵ Lásd erről részletesen: MARTIN NAGY 2000. 49–74.

életében, s céljuk szerint lehetnek rosszindulatúak, fenyegetőek, figyelmeztetőek, elmarasztalóak, ijesztőek, neheztelők, de humorosak, sajnálkozóak, kedveskedők is.

A leggyakrabban használt átkok a halálra vonatkoznak. Ezek egyik változata, amelyben a meg sem születés óhaja fogalmazódik meg az elátkozni kívánt személyre vonatkoztatva. Pl: “Fi-u-ar mă-ta fată, și tată-to ficior!” (Lenne anyád lány, apád pedig legény!); “Vu-tu-ț-o vu peri foaita!” (Vesztett volna el az egész fajtád!). Maga a halál szó ritkán jelenik meg ezekben. Csupán a “Mince-te moarte!” (A halál egyen meg!) és a “Mince-te moarte ce curată!” (A tiszta halál egyen meg!) átkokban említik néven, s az utóbbinak súlyosságát tompítja, hogy természetes halálra vonatkozik.

A halált előidézni kívánó átkoknak számos változata ismert. Az egész család, rokonság halálára vonatkozik a “Peri-u-ai tu și tăta felegăzie ta!” (Vesznel el az egész felekezeteddel!). Ez a változat jó példát szolgáltat arra, hogy a román káromkodásokba sok magyar szó vegyült. (felekezett - felegăzie). Hasonlóan magyar kifejezést tartalmaz a “Mince-te pustăgu!” (A pusztulat egyen meg!) átok. A “Mînce-te focu!” (A tűz egyen meg!), “Mînce-te jaru!” (A parázs egyen meg!) változatot főként állatokkal kapcsolatosan használták, s az átok sokszor a magyarázatot is magában foglalta. E két változat közül az utóbbi jelentette a súlyosabb átkot, ugyanis a parázs egy befejezett állapotot jelez. A “Mince-te pămîntu!” (A föld egyen meg!) kifejezés is a halálra utal, de nem tartották annyira súlyos átkoknak, mert nem tartalmazza a halál szót, és utalhat később bekövetkezendő eseményre is. A “Mînce-o putrădu acolo inde-i!” (A rohadás egye meg ott, ahol van!) már meghalt, de életében rosszat cselekvő személyre vonatkoztatva hangzott el. A “Mînce-te pepel!” (A féreg egyen meg!) valamikor a test halál utáni állapotára utalt, de mára ezt a jelentését elvesztette, s feltehetőleg a féreg szó hangzása („pepe”) miatt a gyermekeknek adresszált kedveskedő szitokká vált, amit akkor használtak, ha valamilyen kisebb csínyt követett el.

Egyes halált kívánó átkok az elhalálozás módját jelölik meg. A “Vini-țar hiru!” (Jönne a híred!) jelentéstartalma, hogy az elátkozni kívánt személy lakóhelyétől távol eső helyen haljon meg, s mint a háborúban elhunyt katonának, holtteste helyett csak a halálhíre érkezzen meg. Különösen a részeges férjeiket szidalmazták így az asszonyok. Egyik legsúlyosabb átkoknak számított a “Mince-te cioară!” (A varjak egyenek meg!), melynek eredeti jelentéstartalma a temetetlen holttestre utal. Ma már azonban ezt a jelentését elvesztette, így a beszédformula lényegesen vesztett súlyosságából.

A “Mere-ai cu picioarele-nante!” (Mennél lábbal előre!) szitokkal illetik a sokat csavargókat. A kifejezés ma már nem számít súlyos átkoknak, holott jelentése egyértelmű, hiszen a néphit szerint a halottat viszik ki lábbal előre az udvarból. A halott test ridegségét, mozdulatlanságát idézi a “Facă-te Dumnezo stan dă teatră!” (Változtasson az Isten kőoszloppá!) és a “Bată-te musca-n lipideu!” (Verjen a légy a lepedőbe!) Ez utóbbi, az adatközlők elbeszélése szerint a halotti lepedőre utal. Egyértelmű a “Bată-te noapte!” (Verjen meg a sötétség!) jelentése, hiszen ez az örök sötétségre utal. Durva szitkozódásnak számít az “Izidi-u-ai!” (Dögölnél meg!)

Eredetileg szintén a halálra vonatkozott a “Mînce-u-ai ce pă urmă!” (Ennél utoljára!) szitkozódás, bár ezt a jelentését elvesztette, s főként akkor alkalmazzák, ha valaki nagyon mohón eszik, vagy nincs megelégedve az étel minőségével. Egy másik ritkán alkalmazott humoros formula az “Ave-u-ai zile cîte ureti!” (Lenne annyi napod, mint ahány füled!)

A "Trăi-u-ai pînă a fi o cioară neagră!" (Élnél addig, míg létezik fekete varjú!) kettős jelentésű, megfogalmazódhat benne a hosszú élet kívánsága éppúgy, mint az, hogy ne tudjon örök nyugalomra térni, ne tudjon meghalni az a személy, akire vonatkoztatva alkalmazzák. Ez a motívum gyakori a magyarországi románok boszorkány hiedelemkörében is. (Nem tud meghalni, míg cselekedetei súlyos következményeit vissza nem varázsolja.)

Egyéb, halállal kapcsolatos szokások és hiedelmek

Az előző fejezetekben már szóltunk a Szent Iván nap, illetőleg a halottak húsvétja ünnepének szerepéről a magyarországi románok halottkultuszában. Hasonlóan jelentős ünnepnek számít napjainkig *Szent Tódor napja*, a Toader keresztnevű férfiak névnapja. Az ortodox naptárban az ünnep időpontja a nagyböjt első hetének szombatja. Ettől a naptól kezdve a böjt minden szombatján emlegetik a halottakat a templomban. A tavasz kezdő napjaként számon tartott ünnephez számos egyházi és népi szokás kötődik, amelyek közül érdemes megemlítenünk a főtt búza („grîu fert”) és a misekenyer („prescură, năforă”) készítésének és a templomi szertartás keretében történő szétosztásának szokását, a lányok farügyek főzetével történő termékenységvarázsló célzatú hajmosási szokását, valamint a Szent Tódor lovak néven ismert lényekkel kapcsolatos gazdag hiedelemanyagot.⁴⁶

A néphit szerint Szent Tódor lova megbünteti, eltapossa, a folyóba veti vagy halállal sújtja azokat, akik a Tódor napi, főként fonásra és szövésre vonatkozó munkatiltalmat megszegik. A Tódor lovak szerepét a magyarországi románok halottkultuszában jól példázza egy a Hajdú Bihar megyei Körösszakál községben magyar nyelven rögzített hiedelemtörténet.⁴⁷

A halottakról való megemlékezés legnagyobb ünnepe a magyarországi románok körében a halottak húsvétja volt, az 1960-as évektől kezdve azonban, magyar hatásra, beépült az őszi ünnepkör ünnepei közé a *halottak napja* is, annak minden, a magyar lakosság körében ismert szokáselemével együtt.

⁴⁶ A Tódor lovak néven ismert hiedelemlényekről lásd: MARTIN 1987. 88–95; ŞTIUCĂ 2000. 149–159; COLTA 2000. 141–148.

⁴⁷ "Mikor lány voltam mentünk fonókába mi. Hát, hogy mese volt, vagy igaz volt, máig se tudom. Minden lány álmodik, mind férjhez szeretne menni. Összejötték ott a fonókába, hát egy lánynak nem volt udvarlója, a többinek mindnek volt. Az a lány el volt keseredve, hogy neki nincs vőlegénye. Mit ad az Isten, egy másik este bejön egy nagyon szép, daliás legény. De gyönyörű! És a lány mellé ült. Kint a lánynak azt mondta, hogy elveszi feleségül. A lány nagyon boldog volt, mondta a szüleinek. Hát eljön másik este is. A lánynak közben este kiesett az orsó a keziből, lehajolt. Hát látja, hogy a szép fiatalembernek az egyik lába lóláb. Jaj, akkor megijedt. Majd elmegy a fiú és mondja, hogy holnap este úgy készülj, hogy el is viszlek magammal. Azt mondta a lány, hogy ő nagyon szereti, de fél tőle. Azt mondta az egyik asszony, hogy csinálunk egy gombolyagot, és odakötjük a lábára azt a fonalat, és meglátjuk, hogy meddig megyen. Na, de a fiú azt mondta, hogy most gyere, úgyhogy nem értek rá, hogy megcsinálják. Hát szép, holdvilágos este volt. Éjfél volt. Mennek, mennek, lóháton vitte a fiú. Hát egyszercsak odaérnek egy nagy temetőhöz. És a nagy kapu ki volt nyitva. És lóháton be. És egy sírba akarta, hogy a lány beleugorjon. Ott megálltak a sírnál. Azt mondja, hogy: Na, szállj le, itt lakunk! Hát volt a lánynál valami kis ruhanemű. Dobj le a csomagot és aztán dobd le magadat oda. Azt mondta, hogy: Én oda nem megyek! Hát elszaladt a lány. Ott volt egy hullaház. Ott volt egy halott. Hát azt mondja neki a halott, hogy: Maradjál itt! Legyél a miénk! Mire ezt elmondta kukorékolt a kakas. Nem volt ereje tovább. Ő aztán nekiindult és hazament. Többet nem ment a vőlegényhez. A fonókába amikor jártunk, ott hallottuk. Itt Szakálba." (Vecsernyés Imréné, Körösszakál, 1921)

E fejezet keretei között kell röviden említést tennünk a *halott lakodalmáról*, ami román és magyar nyelvterületen egyaránt ismert. A halott lakodalmának megülése a halál utáni élet illetve a visszajáró halott képzetköréből ered. Az idő előtt elhunyt házasulandó fiatalember lelke nem nyugodhat, veszélyessé válhat, mivel nem töltheti be hivatását, a családalapítást. A lélek megnyugtatására rendezték magyar nyelvterületen a halott lakodalmát, amely gyakran dallal és tánccal zajlott. A románoknál nagy jelentőséget kap fiatal halott temetésén a „steag” (jelentése: lobogó), ami általában virággal, keszkenőkkel feldíszített fenyő. A fenyőállítás vagy a keresztfához állított faoszlop általánosan ismert volt a románoknál. Elhantolás után ezt a halott fejéhez szúrják le zászlónak. A fenyőt esetleg almafaág helyettesítheti.⁴⁸

A sírba szúrt feldíszített faág szokásköre egyáltalán nem ismert a hazai románoknál. Általános azonban, hogy a sír, leginkább a fejfa mellé valamilyen fát, leggyakrabban orgonabokrot ültetnek. Azért volt érdemes szólnunk a halott fájáról, mert bár ma már ilyen szokást nem ismernek, a hazai románok átmeneti rítusaiban a „steag” jelentős szerepet kap. Elég, ha megemlítjük az új ház építésének végeztével hasonló módon díszített és a tetőre erősített faágat, vagy azt a tényt, hogy a magyarországi románoknál még napjainkban is a lány és legénybúcsú elnevezése „steag”. Mindez arra utal, hogy a román néphagyományban a feldíszített faág fontos helyet foglal el.

A halott lakodalmá hagyományának maradványa, hogy a fiatalon elhunytakat menyasszony illetőleg vőlegény öltözetben temetik el. Az 1950-es évekig szokásban volt, hogy a fiatalon elhunyt koporsóját ünneplőbe öltözött legények vitték a sírhoz, két, szépen kivarrt törülközővel díszített rúdon, s a menetet fehér ruhába öltözött lányok kísérték.⁴⁹

A halottakkal kapcsolatosan meg kell még említenünk a *halottlátó* alakját. A halottlátó a magyar népi hitvilág olyan természetfeletti erejű személye, aki az elhunytakkal érintkezni tud, vagy felőlük hírt hoz, néha segítségükkel gyógyít vagy az időben távoliakról tájékoztat révületes állapotban. Bár a románok körében ma már erre vonatkozó adatokat nem találunk, Diószegi Vilmos 1961-es méhkeréki gyűjtése azt lát-szik igazolni, hogy a halottidőző tudásában hittek a románok is.⁵⁰

A temető néprajza

Az elődök nyughelye a népi kultúra szerves részének tekinthető, számos adatot szolgáltat az adott népesség történetéről és néprajzáról. A temetők nagyon fontos információhordozók, hiszen ezer szállal kapcsolódnak egy-egy település, közösség társadalmi rendjéhez, kulturális állapotához, hagyományaihoz.⁵¹

A hazai román közösségeknek minden románok által is lakott településen *különálló temetőjük* van, ami felekezeti hovatartozásuk különbözőségével magyarázható. A települések nagy részében az utóbbi időkben újabb temetőterületet jelöltek ki az elhunytak elföldelésére, így a régi, több száz éves múltat felölelő temetők pusztulásra, felszámolásra ítéltettek. Pedig ezek nem pusztán az adott népességről hordoznak fontos információkat, hanem a korszak jellemzőit is magukon viselik.

⁴⁸ MOLDOVÁN 1913. 194–195.

⁴⁹ Magyarországi Románok Általános Adattára, Erkel Ferenc Múzeum 57/67. (Lükő Gábor gyűjtése)

⁵⁰ CS. PÓCS 1982. 490.

⁵¹ KUNT 1983. 19–62.

A temetők néprajzi feldolgozásának legfontosabb témakörei közé sorolhatjuk a temetők helyét a településen belül, a temetőhelyek szerkezetét, a sírokat (a sírásás szokása, sírformák, a sírhantok növényzete, stb.), a sírjeleket (megnevezései, méretei, formái, alapanyagai, díszítményei, stb.), a sírfeliratokat (a feliratok tartalma, alapinformációk, szövegfordulatok), a kereszteken megjelenő névanyagot, a fejfák készítőit, a kőfaragókat, a temetőt mint jelrendszert, a temetőhöz, sírokhoz kötődő szokásokat és hiedelmeket, a temető szerepét a népköltészeti alkotásokban, a régi és új temetőkkel kapcsolatos változásvizsgálatot.

Az említett témakörökre terjedelmi okokból és a téma kevésbé kutatott volta miatt nem áll módunkban részletesen kitérni e dolgozat keretei között. A mai Magyarország területén lévő román temetők közül egyelőre csak a méhkeréki *temetők adatainak* részleges feldolgozására került sor. A kutatás alapján a településen négy temető meglétéről tudunk. A legkorábbi, a falu Sarkadkeresztúr felé eső részén lévő temetőbe helyezték a 19. században elhunytakat. Az 1940-es évekig működő temető sírjeleinek egy része még az 1970-es években megvolt, de a temetőt napjainkra teljesen felszámolták, területén házhelyeket mértek ki, a keresztek egy része átkerült az újabb temetőbe. Az Arany János, Vasút és Bălcescu utcák által határolt területen nyílt meg az 1940-es években a régi temető néven ismert temetkezési hely. A hetvenes évekig működő, kb. 400 sírhelyet magában foglaló temetőt, napjainkig gondolzza a falu lakossága, az ősök emlékének tisztelegve. A régi temető képe igen változatos, tekintve, hogy megtalálhatók itt a falu első temetőjéből származó sírjelek éppúgy, mint fakeresztek, márvány keresztek és újabban készült síremlékek, gyakorta román nyelvű sírfeliratokkal.

Az 1930-50-es években több ortodox család áttért a baptista hitre és különálló temetőt hozott létre a Dankó utcában. A valamikori két sorba rendezett 60 sír közül napjainkra mindössze az 1956-ban elhunyt Netye Flórián és Rokszin László fa sírjele, valamint a néhai bábaasszony Cséfán Éva 1937-ben emelt márvány síremléke maradt meg egy lakóház kertjében.

A geometrikus alaprajzú, kb. 1000 síros új temető 1970-ben nyílt meg, immár szabályos sorokba rendezett sírokkal. Ide temetik a halottakat nemzetiségi és felekezeti hovatartozástól függetlenül. A *sírjelek*, anyagukat, formájukat és korukat tekintve itt is igen változatos képet mutatnak. Különösen érdekesek a díszes kovácsoltvas szeggel összeerősített, fából faragott, gázolajjal vagy tej és fekete porfesték keverékével átitatott, tartóssá tett keresztek, melyek készítői közül Czirle János, Gurzó György, Márk Mihály, Ursz János és Árgyelán Mihály nevére emlékeznek még. A fakeresztek formáját másoló kő sírjelek nagy részét nagyváradi kőfaragó mesterek készítették, de nagy számban található olyan márványkeresztek, amelyeket egy gyulai temető felszámolása után vásárolták meg, csiszoltatták le és helyezték saját halottaik sírjaira.

A településen élők gazdasági helyzetének jobbra fordulása következtében egyre gyakoribbak a drága, de sokszor hivalkodó, giccses műkö és márvány síremlékek. Ezek az egyedi megoldások az anyagi jólét kifejezésére irányulnak, már nem követik semmilyen vonatkozásban a régi hagyományos formákat. Egyre jobban terjed az a szokás, hogy házaspárok már életükben megépíttetik síremléküket, hogy utódaikat a költségekkel ne terheljék, illetőleg, hogy a falusi társadalomban elfoglalt helyüknek

megfelelő méretű és méltó minőségű sírjuk legyen. Gyakori, hogy testvérek, rokonok egymás mellett váltanak sírhelyet a család összetartozásának jeleként.

A *sírfeliratok* általában az elhunyt nevét, korát és rövid szövegeket tartalmaznak, legtöbbször rossz helyesírással, a nevekben magyar és román betűk keverésével. Az ötvenes-hatvanas évektől lett divatja a sírjelre rögzített *temetői fényképek*nek. Ezen gyakran a házaspár két fényképből montírozott fotón látható. A kevésbé sikerültek közé soroljuk azokat, amelyeken a két elhunytat nagy korkülönbséggel, más-más életkorban ábrázolják, vagy amelyeken a két szereplő fényképének mérete nagyon elüt.

A román ortodox temetők felkutatása, fotóztatása, a temetőkhöz kapcsolatos levéltári adatok (pl. temetők alaprajzai a sírok helyének és az elhunytak neveinek feltüntetésével) összegyűjtése és nem utolsósorban a temetkezési helyre és a temetési szokásokra vonatkozó néprajzi adatok feljegyzése sürgető feladat a hazai románok történeti-néprajzi kutatásában. A temetők adatainak összegyűjtésével ezek története is felvázolható. A régi temetők pusztulásával sok olyan adat eltűnhet, amit semmilyen forrásban nem találhatunk meg, éppen ezért igen fontos teendő a még meglévő temetők, sírok alapján a hazai románok története és néprajza bizonyos területeinek feldolgozása, valamint a temetők régi, vagy esetleg időközben elpusztult sírhelyeivel kapcsolatos adatok összeírása az egyházi levéltárban őrzött dokumentumok alapján. A magyarországi román ortodox temetők kutatása – éppen az egyre gyakoribb felszámolások miatt – egyre sürgetőbb feladattá válik.

A hagyományos temetők teljes összhangban voltak a természettel, az ezekhez kötődő formai jegyek, rítusok, szokások és magatartásformák sajátos egységet képeztek. A temetők, sírok rendezettségének folyamatos fenntartása a közösség minden tagjának morális kötelessége volt. Az újabb temetők képe a hagyományos társadalom és kultúra szétesésének folyamatát, a közösség értékrendjének, ízlésvilágának átalakulását tükrözi, ami azonban nem változtatja meg az élők halottak iránti tiszteletét.

IRODALOM

BENCSIK 1986.

Bencsik János: *Sînzienele în obiceiturile românești și sîrbești*. In.: *Izvorul*. (Szerk.: Alexandru Hoțopan) Giula, 1986. 3–12.

BÉRES 1973.

Béres András: *A halottak húsvétja*. *Ethnographia* 1973. 352–357.

BEZSÁN 1985.

Bezsán Miklós: *Néphit és népszokások a karasmenti románoknál*. *Ethnographia* 1985. 423.

BORZA 1993.

Borza Lucia: *Hora mortului la chitighăzeni*. In.: *Din tradițiile populare ale românilor din Ungaria* 8. (Szerk.: Alexandru Hoțopan) Budapest, 1993. 96–113.

BUCIN 1995.

Manuscrisele colecționate de Ana Iuhas – Hora mortului din Micherechi. In.: Simpozion. (Szerk.: Maria Berényi) Gyula, 1995. 123–129.

CHEVALIER–GHEERBRANT 1994.

Chevalier Jean – Gheerbrant Alain: Dicționar de simboluri. Vol. 1. A–D. București, 1994.

COLTA 2000.

Sântoader – Szent Tódor alakja a magyarországi románoknál. In.: Válogatás a magyarországi nemzetiségek néprajzi köteteiből 3. (Szerk.: Eperjessy Ernő) Budapest, 2000. 141–148.

CS. PÓCS 1982.

Cs. Pócs Éva: A magyarországi románok néphite Diószegi Vilmos gyűjtésében. Békési Élet 1982/3. 368–379.

DOMOKOS 1989.

Domokos Sámuel: Horele morților ale lui Teodor Sava. Budapest, 1989.

ERETESCU 1976.

Eretescu Constantin: Ființele mitologice în legendele românești. In.: Revista de etnografie și folclor. (Szerk.: Pop Mihai) București, 1976. 123–131.

GHINOIU 1999.

Ghinoiu Ion: Lumea de aici, lumea de dincolo. București, 1999.

GURZĂU CZEGLÉDI 2000.

Gurzău Czeglédi Maria: Riturile de trecere în orația de iertăciune și în hora mortului, In.: Simpozion. (Szerk.: Maria Berényi) Gyula, 2000. 198–207.

HOȚOPAN 1982.

Hoțopan Alexandru: Înformintarea la românii din Bătania. In.: Izvorul. (Szerk.: Alexandru Hoțopan) Giula, 1982. 3–11.

HOȚOPAN 1995.

Hoțopan Ana: „Cealaltă lume” – reflectată în credințele românilor din Ungaria. In.: Simpozion. (Szerk.: Maria Berényi) Gyula, 1995. 116–122.

KÁROLY 1980.

Károly S. László: Bocete românești din Ungaria. In.: Din tradițiile populare ale românilor din Ungaria 3. (Szerk.: Gheorghe Mihăiescu) Budapest, 1980. 7–96.

KUNT 1983.

Kunt Ernő: Temetők népművészete. Budapest, 1983.

KUNT 1987.

Kunt Ernő: Az utolsó átváltozás. A magyar parasztság halálképe. Budapest, 1987.

MARTIN 1987.

Sărbători calendaristice la românii din județul Bichiș. Budapest, 1987. 146.

MARTIN 1988.

Martin Emilia: Versuri de rămas bun din Bătania. In.: Izvorul. (Szerk.: Alexandru Hoțopan) Giula, 1988/1. 29–38.

MARTIN NAGY 2000.

Martin Nagy Emilia: Blestemul, ocară, înjurătura în comunitatea românească din Micherechi. In.: Din tradițiile populare ale românilor din Ungaria 13. (Szerk.: Emilia Martin) Gyula, 2000. 49–74.

MARTYIN 1988.

Martyin Emilia: Credițe legate de moarte la românii din Ungaria. In.: Din tradițiile populare ale românilor din Ungaria 6. (Szerk.: Emilia Martin) Budapest, 1988. 49–74.

MNLex 1979.

Magyar Néprajzi Lexikon II. (Szerk.: Ortutay Gyula) Budapest, 1979. 415–418: halál, halál előjelei, haláljósolás, halálmadár – szócikkek.

MOLDOVÁN 1913.

Moldován Gergely: A magyarországi románok. Budapest, 1913.

NAGYNÉ MARTYIN 1996.

Nagyné Martyin Emília: A boszorkány alakja a magyarországi románok néphitében. In.: Annales. (Szerk.: Tiberiu Herdean) Gyula, 1996. 112–148.

NAGYNÉ MARTYIN 2000.

Nagyné Martyin Emília: A magyarországi román népi textíliák. In.: Annales (Szerk.: Emília Martin) Gyula, 2000. 219–248.

SIMON OROS 1980.

Simon Oros Ana: Creații populare legate de nuntă și înmormintare în comuna Micherechi. In.: Din tradițiile populare ale românilor din Ungaria 3. (Szerk.: Gheorghe Mihăiescu) Budapest, 1980. 135–172.

ȘTIUCĂ 2000.

Sântoader – Szent Tódor – egy hagyományos román naptári ünnep. In.: Válogatás a magyarországi nemzetiségek néprajzi kötetéből 3. (Szerk.: Eperjessy Ernő) Budapest, 2000. 149–159.

SZENDREY 1946.

Szendrey Ákos: A magyar lélekhit. Ethnographia 1946. 34–36.

Burial cults of the Romanians lived in Hungary

– Nagyné Emília Martyin –

Résumé

The burial cult of the Romanians lived in Hungary became central topic of some scientific research works in the last few years, in consideration to the multi-colouring, variety of the death related, belief based customs that could be regarded as rarity. However, the few dissertations processing this topic describe mainly the deceased related beliefs and burial customs, disregarding all those data, that are provided by the cemeteries for the research works.

After the birth, baptism, wedding the last station of the turns of the human life is the *death*, the burial. The death means the irrevocable dissolution of the living beings, but at the same time it means the beginning of the entry into the unknown world. Its mystery is at the same time agitating and fearful.

The life after the death, the mysteriousness of the other-world surrounds the deceased with strange beliefs. The honour of the deads by the living and their fear from the dead means the source of the innumerable beliefs and customs. This dual feeling is the basis of the dead related customs, but the fear inspired also the aloof and elusive deeds.

Keeping the memory of the deads alive is known by each folks. The main reason to commemorate about the deads is the prevention of the maleficent intentions of the deads toward the living. The basis of the death related deeds and beliefs is the imagination, that the death takes place gradually and the soul of the deceased stays for a while in his/her body or in its vicinity, and leaves into the other-world or continue to live in the grave.

Some remains of the burial cults of the Romanians lived in Hungary still lives vivid even today in the everyday practice or in the memory of the people. These remains are e.g. the keeping of the burial feast, the custom to nourish symbolically the deads, to lay objects/tools near the deads, the belief-stories about ghosts, deads related memorial objects, death related folk-poetry works and the ethnography of the cemetery.

Nagyné Martyin Emília

Erkel Ferenc Múzeum

H-5700 Gyula, Kossuth L. u. 17.

1. kép. Fakereszt, kovácsoltvas díszítménnyel a régi temetőben, Méhkerék, 1979
(fotó: Váradi Zoltán)

2. kép. Martyin Tivadarné, lánya sírjának rendbetétele közben, Méhkerék, 1979
(fotó: Váradi Zoltán)

3. kép. Szerb Péter (1889–1943) keresztje az ortodox temetőben, Pusztáotlaka, 1999
(fotó: Nagyné Martyin Emília)

4. kép. Blidár József (1880–1921) kőkeresztje az ortodox temetőben, Pusztáotlaka, 1999
(fotó: Nagyné Martyin Emília)

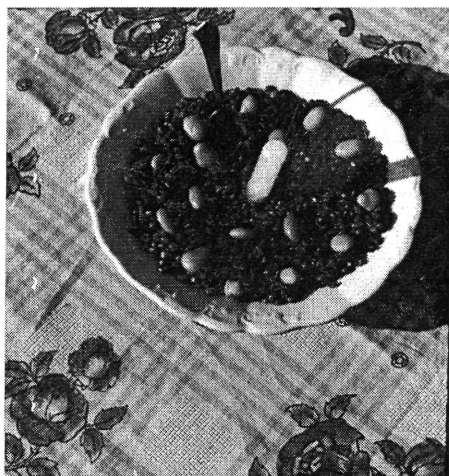
5. kép. Bágy György, eleki román kőfaragó munka közben, 1980-as évek
(fotó: Sz. Kiss János)

6. kép. Purdi Mihály, román mesemondó és felesége síremléke, Pusztáotlaka, 1999
(fotó: Nagyné Martyin Emília)

7. kép. Szent Iván napi koszorú egy lakóház homlokzatán, Battonya, 1977
(fotó: Bencsik János)

8. kép. Szent Tódor napi főtt búza, „pomana”, Battonya, 1983
(fotó: Bencsik János)

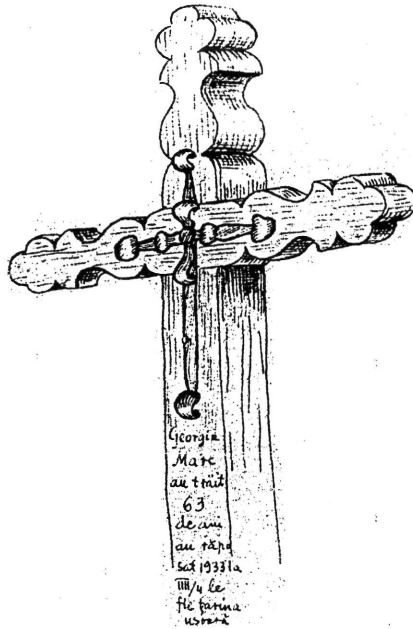
9. kép. Román asszonyok a Szent Tódor napi főtt búzával, „grâu fert”, Méhkerék, 1982
(fotó: Nagyné Martyin Emília)

10. kép. Ravatalkép Márk György temetésén az 1960-as években, Méhkerék (archív fotó)

11. kép. Teodor Iuhas temetése 1957-ben, Méhkerék (archív fotó)

12. kép.
Lükő Gábor rajza
egy méhkeréki fakeresztről
(Erkel Ferenc
Múzeum Adattára, 57–67)